

*Project*WE:

WOMEN'S REPRESENTATION IN POLICY MAKING IN NEPAL

Advocacy Research Paper

A Case Study on Raksirang Rural Municipality

Aiming to create self-sustainable communities all over Nepal.

Pulchowk Road, Lalitpur, Nepal

+977 9818349762

info@bighnaharta.org

www.bighnaharta.org

WOMEN DELIVER
YOUNG LEADER

Bighnaharta
Nepal

This research paper was developed by the team of ProjectWE. This research project was possible thanks to the small grants program for the young leaders class of 2020 by the Women Deliver Young Leaders Program and to Women Deliver Young Leader Ms. Puja Yadav.

SUGGESTED CITATION

Bighnaharta Nepal (2022) ProjectWE: Women's Representation in Policy-Making in Nepal. Bighnaharta Nepal. Kathmandu.

ACKNOWLEDGEMENTS

The Project Team:

Gomesh Singh Upreti : Co-founder and President

Rajiya Banu: Co-founder and Vice-president

Ankita Shah: Executive Director

Sudan Manandhar: Executive Board Member

Puja Yadav: Project Lead/ Women Deliver Young Leader

Aarya Ghimire: Legal Researcher

Garima Bista: Legal Researcher

Adv. Pratima Shrestha: Legal Officer

Shristi Gautam: Content Creator

Pradeep Gyawali: Admin and Finance Officer

Samrajya Shah: Field Coordinator

Lok Bahadur Praja: Raksirang Field Incharge

Special thanks to

Hon. Biraj Bhakta Shrestha

(Provincial Assembly Member, Bagmati Province)

Pratik Gautam, Manish Khanal, Rahul Rajak, Simon Paudel and Prakriti Kafle

ABOUT BIGHNAHARTA NEPAL

Bighnaharta Nepal is a not-for-profit organization established by Nepali youths with the mission of creating self-sustainable communities among the marginalized and vulnerable population in Nepal with the help of cultural as well as environmental appropriate interventions. The organization applies the techniques of bio-engineering, eco-system based adaptation, nature-based solutions, cooperative farming, and research and advocacy at the policy level. Bighnaharta Nepal has been working in the sectors of climate change, disaster risk reduction, poverty alleviation, gender equality, socio-economic development, and social entrepreneurship. For more information, visit <https://bighnaharta.org/>

TABLE OF CONTENTS

Acronyms

Key Concepts/Glossary of Terms

Executive Summary

1. Introduction	1
2. Section 1: Approach and Methodology	2
3. Section 2: Background and Context	3
4. Section 3: Results	4
<i>a. Chapter 1: Key Plans and Policies by the Government</i>	5
<i>b. Chapter 2: Focus Group Discussions</i>	8
<i>c. Chapter 3: Local Government</i>	10
<i>d. Chapter 4: Interviews</i>	11
5. Section 4: Key Findings	15
6. Section 5: Conclusion and Recommendations	17
7. BIBLIOGRAPHY	18
8. ANNEX	19
<i>a. Annex 1</i>	19
<i>b. Annex 2</i>	19
9. Photo References	21

LIST OF ABBREVIATIONS

Art.	Article
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women
CRC	Convention on the Rights of the Child
CRPD	Convention on the Rights of Persons with Disabilities
FGD	Focus Group Discussion
GAD	Gender and Development
GESI	Gender Equality and Social Inclusion
ICCPR	International Covenant on Civil and Political Rights
ICESCR	International Covenant on Economic and Socio-Cultural Rights
MoFAGA	Ministry of Federal Affairs and General Administration
MoWCSC	Ministry of Women, Children and Senior Citizen
MoHP	Ministry of Health and Population
NPC	National Planning Commission
PLGSP	Provincial and Local Governance Support Programme
SDG	Sustainable Development Goal
SRHR	Sexual and Reproductive Health and Rights
WID	Women in Development

KEY CONCEPTS/ GLOSSARY OF TERMS

Marginalized Community

Communities that are excluded from the mainstream social, political, economic, educational, and/or cultural life usually due to gender identity, race, sexual orientation, age, physical ability, language, and/or immigrant status.

Chepang Community

Chepang community is one of the highly marginalized indigenous nationalities of Nepal.

Local Government

Third level of government division in Nepal is administered by the provincial government beneath the federal government and includes rural municipalities, municipalities, and district assemblies.

Focus Group Discussions (FGDs)

A qualitative approach to gaining an in-depth understanding of social issues through discussion in a small gathering of people from similar backgrounds and experiences.

Key Informant

Participants of the focus group discussions and informal individual interviews.

Accessibility

The quality of being easy to use, obtain, speak up reach, enter, and understand.

Sexual and Reproductive Health and Rights (SRHR)

Sexual and Reproductive Health and Rights encompasses different human rights related to the sexuality and reproduction of an individual.

EXECUTIVE SUMMARY

The UN defines indigenous people as those who, owing to the legacy of colonial boundaries, find themselves under a state structure that incorporates national, social, and cultural characteristics alien to others. Government of Nepal (GoN) defines "indigenous nationalities...[as] those ethnic groups or communities, who have their own mother tongue and traditional customs, different cultural identity, distinct social structure, and written or oral history."¹

Nepal is a country of great cultural diversity. The racial, ethnical, cultural, linguistic, and religious diversities have characterized Nepal as what Toni Hagen (1961:59) calls "the ethnic turn-table of Asia". Ever since the Muluki Ain (Legal Code) was adopted in 1854, the caste classification has served as Nepal's primary organizing principle and a key contributor to social identity. Caste has been the central feature in Nepal to describe the level of poverty, education and health status, and a host of other development issues, among researchers.

With the Chepang community constituting their own unique cultural identity, specific territory, and own mother tongue, they are an indigenous group of Nepal. In the year 2004, the Nepal Federation of Indigenous Nationalities (NEFIN) introduced a new five-tiered classification system to categorize fifty-six of Nepal's officially recognized ethnic groups as "endangered," "highly marginalized," "marginalized," "disadvantaged," and "advantaged."² out of which the Chepang community belongs to the highly marginalized ethnic groups of Nepal.

With extreme patriarchy prevailing in the community, Chepang women face multiple marginalizations based on geography, ethnicity, and gender inequality and are highly subjected to gender-based violence, teenage pregnancy, and deprivation of their basic rights to health, education, and income. The Project WE: Women's Representation in Policy Making in Nepal aimed to conduct research on the representation of the Chepang community women in the acts, policies, and programs of the government. This project specifically focused on examining the mechanisms between the local government and the Chepang women which ensures the reach and access of local women to the rights and services mandated by the government.

In addition, the project also aimed to empower the Chepang women to speak up for their rights and bridge the gap between them and the decision-makers through an orientation program and advocate for the representation of Chepang women through effective policy, planning, and implementation. This report caters to stakeholders working towards addressing gender inequality in the context of marginalized women through the case of Chepang women.

The research project was carried out in ward 5 of Raksirang Rural Municipality of Makwanpur District in Nepal. The major policy acts, and documents related to women's rights and empowerment in Nepal were reviewed to create a comprehensive policy review document. Meeting with the decision-makers of all the three tiers of government along with major civil society organizations working in the women's representation, participation, and empowerment was conducted to understand the gaps in women-related policies, laws, and acts and their implementation. Three focused group discussions were conducted with the Chepang women along with women of the Dalit marginalized communities from the same area, from different ages and backgrounds with a focus on understanding the on-ground context of their state of living. A consultation meeting with the representatives of the local government was conducted to learn about the policies formulated for women's representation and understand the work done by the local government for the upliftment of marginalized Chepang women and the existing communication channels between the local women and the local government.

---

¹ Baikuntha Khanal. (2014). Social Exclusion of the Chepangs in the Era of Post-Political Revolution in Nepal - A Case Study of Dhading District. <https://bora.uib.no/bora-xmloi/bitstream/handle/1956/8507/122111814.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

² Gellner 2007; Hagen 2007; Middleton and Shneiderman 2008; Onta 2006

Findings

1

There are no specific plans, policies, and programs made to uplift the women of marginalized communities. A blanket approach is applied to the gender issues of the marginalized community women and there is a lack of intersectional understanding of the specific socio-economic stratify of these communities.

2

Young adolescents, especially girls of the marginalized communities are most impacted by early/child marriage and suffer from teenage pregnancy.

3

The women do not have access to even basic necessities and fundamental SRHR services and are highly discriminated against and oppressed.

4

There is an extreme lack of awareness of information and services, and the local government continues to be inaccessible to them.

5

The local government lacks the necessary mechanisms and capacity to reach the most vulnerable women of the marginalized communities.

Recommendations for Action

Policy Recommendation 1: Ensure access to basic survival necessities and livelihood particularly food and water security, and safe housing.

Policy Recommendation 2: Prioritise access to SRHR services and safe spaces for young girls and women of marginalized communities.

Policy Recommendation 3: Strengthen Local Governance through awareness and capacity building.

Policy Recommendation 4: Establish reliable communication channels and smooth information flow between the marginalized communities women and the local government.

Policy Recommendation 5: Invest in physical infrastructures for creating an enabling environment to ensure access to local government for women of marginalized communities.

Policy Recommendation 6: Invest in building the agency of marginalized women by engaging with them in various capacities based on the needs assessment of their intersecting identities with multiple inequalities.

INTRODUCTION

Nepal has the most progressive policies for women empowerment in entire South Asia. As evident from a policy review conducted by Bighnaharta Nepal, there are quite a number of policies, acts, and programs by the Government of Nepal to uplift the condition of young girls and women, yet most of them remains limited to talks and papers and these provisions do not reach the most vulnerable and marginalized young girls and women who require it the most (Bighnaharta Nepal, 2022).

Nepal is a society that has been characterized by a strongly patriarchal culture, where the responsibilities of women are confined to the domestic sphere and their primary duties involve child-raising and household chores. Although the social status of women varies among Nepal's various ethnic groups, regions, and castes, their position is still determined by patriarchal traditions. In addition to the discriminatory practices, the women of Nepal are lacking behind in areas of economic empowerment and political participation.

The domestication of human rights has been observed in Nepal. In the international arena, Nepal has ratified nearly all substantial international human rights. The international commitments undertaken by Nepal in regards to gender equality, gender justice, and non-discrimination have transformed the landscape for gender equality. However, the status of Nepali women, particularly from the marginalized community, remains vulnerable due to the weak enforcement mechanism of law and policies and the unsatisfactory conduct of the state mechanism.

There has been a significant shift in the composition of women in political positions in the past two decades. Before 2007, women's involvement as Nepal's parliamentarians did not constitute more than 6%³. They were not considered participants, observers, or signatories when it came to decision-making. Women's voices were finally heard during the drafting of the Interim Constitution where the women's political representation was incorporated with the continuous lobby of women in political parties and civil society. The Constitution adopted in January 2007 stipulated that a minimum of 1/3rd of the total number of candidates to the Constituent Assembly should be women (Article 63(5)).

This particular act opened the way for the representation and participation of women in decision-making roles. The country has had more women in the legislature due to the provision that sets aside 33 percent seats for women in all state mechanisms—from federal to local, which has also been mandated by the Election Commission (EC). Likewise, six out of ten lawmakers in the parliamentary committees are women whereas women have occupied 20% of the total post in the Foreign Service of Nepal. Regardless of the aforementioned provision, the influence of women in the decision-making and the constitution-building process has been found to be limited in most cases.

More so often, the capacity of women to participate in the Parliament at quota levels has been questioned instead of exposing the forms of discrimination and lack of opportunities that have left women unprepared for equal participation. While one can view the increasing women's representation in Nepali politics with Bidya Devi Bhandari being the first female President of Nepal and the top state positions—President, Chief Justice, and Speaker of the House held by all female members in 2016, the question as to whether the position of women at the top has actually created a change or is merely a symbolic representation is yet abstruse.

Likewise, mass illiteracy, poor socioeconomic status, and lack of access to health and education keep the women of marginalized communities at the edge of vulnerability for the fulfillment of their basic survival needs. Given this context, they are unable to access the process and mechanism by which they can ensure the inclusion of their voices in the shaping of programs and policies made for them. Within the community, women face further marginalization and barriers to accessing the provisions

---

3 S. Lotter, Gender gap, gender trap: negotiations of intersectionality and patriarchy amongst women elites in Nepal, 48(2) international quarterly for asian studies, 97- 115

by the government at the local level. This research aimed to uncover the gaps and implementation challenges faced by the marginalized women, in particular, Chepang women of ward 5 of Raksirang Rural Municipality in the Makwanpur District of Bagmati province of Nepal. This report provides the insights and voices of the local marginalized women at the most grassroots level in Nepal based on extensive engagement with them through focus group discussions (FGDs), personal interviews, and researchers' observations. The findings and recommendations presented here provide insights to shape the policies and programs being designed for the advocacy and upliftment of women in marginalized communities by relevant stakeholders.

The report is structured into five sections, where the first section explains the approach and methodology applied for this research project. Section two presents the background and context of the research project, section three presents the results, section four highlights the key findings, and section five concludes the report with key policy recommendations for the stakeholders.

Section 1: **APPROACH AND METHODOLOGY**

Both qualitative and quantitative research methodologies were applied where both primary and secondary data were analyzed. A thorough review of existing policies, plans, practices, regulations, and programs by the government on gender rights and women's empowerment within the federal system was done through a framework that focused on two aspects - national legal and regulatory frameworks and analysis of current data of representation of women in Nepal. In-depth interviews with officials of Federal, Provincial, and Local Governments were conducted. In particular, officials from the Ministry of Women, Children and Senior Citizens, the Department of Women and Children, the Ministry of Health and Population, the National Planning Commission, the Bagmati Provincial Government, and Raksirang Rural Municipality. In-depth interview with major civil society organizations working with marginalized communities and women, in particular, Samata Foundation: Working for the rights of marginalized people and FWLD (Forum for Women, Law, and Development): Working for the protection, promotion, and enjoyment of human rights through law. Interviews with these stakeholders shed light on the gaps and how these gaps have impacted the overall representation issues of women, especially of marginalized communities.

A consultation meeting was held with the local government with the findings of the desk review to further understand the acts and policies with the aim to find out the reasons behind the lack of representation for women of the Chepang community and to understand the existing communication channels between the local government and Chepang women and gaps in the communication between them and reasons behind these gaps. Three FGDs were held with Chepang and Dalit women of different ages and backgrounds to understand their state of living, the issues they are facing, their awareness of their rights and ability to raise their voices, and communication challenges between them, and the decision-makers. The FGDs also aimed to identify any existing women groups in the community and their roles.

Further, an orientation program was conducted in the Raksirang Rural Municipality with the participants consisting of both men and women from the village and representatives from the local government to bridge the gap between them and bring them on the same page for effective policy-making and implementation.

Section 2: **CONTEXT AND BACKGROUND**

The Chepang, also known as Chewang or 'Prajās', are an indigenous group of people from the Tibeto-Burman ethnic group living in the Mahabharata mountain region of Central Nepal with a population of about 68,000 mainly residing in the Makwanpur, Chitwan, Dhading, and Gorkha districts of Nepal. They have lived a semi-nomadic life mainly dependent upon natural forest resources for food, fiber, fodder, medicine, housing materials, and various other needs. Over the past three generations, they have been gradually shifting from a semi-nomadic (slash-and-burn) lifestyle to a more settled lifestyle.⁴

They have depended upon hunting and wild food collection for subsistence living traditionally, and the use of shifting cultivation (Khorīya) is the only option for their farming in the areas they inhabit. Having the highest illiteracy rate, they have the lowest access to basic services such as drinking water, electricity, education, and healthcare.

Raksirang is majorly inhabited by the Tribal Chepang community who according to the Nepal Federation of Indigenous Nationalities (NEFIN) is Nepal's second most backward and economically marginalized community of Nepal and is thought to be disenfranchised from the mainstream politics of Nepal. As such the Chepang residents of this region have little to no say in the policy drafting process at the Local, Provincial, and Federal levels of Nepal. Extreme poverty, food security, mass illiteracy, malnourishment, and landlessness are some of the major problems of the communities in this region. According to the Central Bureau of Statistics of Nepal, the population of Rakshirang is 26,192 living in 4,557 households with 13,110 males and 13,082 females. Among the population, 37% are from the Chepang Community.

Gender discrimination is considered to be much more severe in developing countries as compared to developed. Considering this, the female population belonging to the marginalized communities is prone to face double discrimination. Given this context, women of the Chepang community are at the receiving end of a severe lack of SRHR services, and other intersecting factors such as gender discrimination, poverty, and cultural norms, which prevent women from accessing the policy-making process, and even the government-mandated services fail to reach these women. Hence, this study was carried out to understand the barriers and challenges faced by the women and the local government to bridge the gap between them.

⁴ Ghimire M. N. Health Status of Children of Chepang and Other Communities of Nepal. https://www.researchgate.net/publication/282468353_Health_Status_of_Children_of_Chepang_and_Other_Communities_of_Nepal

Section 3: Results

Chapter 1: Key Plans and Policies by the Government

While researching the key plans and policies of the Government of Nepal, a desk review of various laws, plans & policies regarding women empowerment was carried out comprising of the following:

International Policies and Principles

Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) (18 December 1979)

International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) (December 16, 1966)

International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights (ICESCR) (16 December 1966)

Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (CERD) (21 December 1965)

Convention on the Rights of the Child (CRC) (20 November 1989)

Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) (24 January 2007)

Sustainable Development Goal, 2016

Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989

Beijing Declaration and Platform of Action, 1995

CURRENT NATIONAL LEGAL FRAMEWORKS

Laws:

Constitution of Nepal 2072

Federation, Province and Local Level (Coordination and Inter-relation) Act, 2020 (2077)

Political Parties Registration Act 2002 and Regulation 2017

Election Commission Act, 2073 (2017)

Local Body Election (First Amendment) Act, 2017

Local Government (Operation) Act 2017

National Women Commission Act, 2017

The Constitution's Article 18 provides for Right to equality of all its citizens in every regards. Similarly, Article 38 provides for the Right of women whereas its sub-article 4 emphasizes women's right to participate in all bodies of the state based on the principle of proportional inclusion. Other articles such as Article 42, 84, 176, and 281 also talks about the right to participate in various bodies of the State. Similarly, Article 252 establishes the National Women Commission, charged with recommending policies and programs to the Nepalese government.

Article 51(j) of the Constitution of Nepal 2072 foresees policies relating to social justice and inclusion where gender mainstreaming has been emphasized. Various laws have been provisioned for the mainstreaming of the marginalized community.

Political Parties Registration Act 2017 in its section 15 (3) provides for the principle of proportional inclusion to be adopted in the election & appointment and such arrangements shall be made. Also, sub-section 4 provides that at least one-third of the members of the committee at all levels of the party shall be women.

Election Commission Act, 2073 (2017) provides in Section 42 that elections be gender-friendly and inclusive: It binds the Commission to adopt the principles of gender friendliness and inclusiveness while preparing election-related policies, conducting programs, deputing employees, supervising and monitoring the election.

The Local Body Election Act, 2017 Section 6(2) has provisioned for two including one Dalit woman in each ward committee of the Local Government. Article 6 (3) provides that for the female members, the four who get the highest number of votes are elected to the Rural executive, and the five who get the highest number of votes for the municipal executive.

Section 24 of the Local Government Operation Act 2017 recognizes the population's diversity and suggests that local governments consider cultural, linguistic, and social diversity when planning and budgeting.

The National Women Commission Act, 2074, monitors Government programs, makes necessary recommendations regarding implementation if the acts and the policies are adequate & also makes recommendations to the appropriate commission in order to increase women's participation and empower them that contribute to gender equality.

15th Development Plan

The 15th Plan has come up with various strategies and working policies as follows:

- Formulating new laws and reviewing existing laws at the local level to promote gender equality.
- Adoption of Gender Responsive Budget at all levels.
- Institutionalizing a gender-responsive budget from the federal to the local level.
- A report on women's issues is developed annually based on the reports generated from the province and the local level.
- Socio-economic development programs for income generation, capacity development, and empowerment of women and adolescent girls from poor and excluded groups such as Dalits, indigenous groups, single women, and women living with disabilities, Badi, Kamalari, Kamaiya, and Chepang.
- The policy of zero tolerance against all forms of violence.

Likewise, the Ministry of Federal Affairs and General Administration (MoFAGA) has come up with the Provincial and Local Governance Support Program (PLGSP) where there are committees at both the federal level, and the provincial level.

The Ministry of Women, Children and Senior Citizens (MoWCSC) has come up with gender equality and women's empowerment National Action Plan 2061, Action plan 7.1 provides a policy to increase women's representation in parliament, local level, and other sectors of the government.

Gender Equality and Social Inclusion (GESI) Strategy 2021 – 2023 has a major objective to contribute to & strengthen GESI's responsiveness to all policies, & projects at the provincial and local levels. It has foresighted Inclusive Citizen Engagement in Local Government and Local Government systems to mainstream GESI in their service delivery. It prioritized GESI audits at the local level through institutionalized GESI-sensitive tools such as Gender Responsive Budgeting (GRB) in the planning and prioritization of activities, GESI-friendly policies and guidance, and ensuring the participation of women

and representatives from other excluded groups in planning, budgeting, and policy formulation.

Gender Equality and Social Inclusion (GESI) Working Group aims to provide strategic advice and support to the International Development Partners Group (IDPG) and other development stakeholders on gender equality and social inclusion.

Gender Equality Policy 2077 requires the government to develop policies, plans, and laws that are gender-responsive and ensure their equal representation in decision-making including in local level government. Gender and Inclusive Policy in Election Management, 2077 requires the participation of women in all levels, stages, and processes of election management to mainstream gender equality and inclusion process.

Process of enactment of laws and policies by the Local Level

Federal, Provincial, and Local Level (Coordination and Inter-relation) Act, 2020 has mentioned the process of enactment of policies by Local Level by the following chart:

- Based on the conditions and standards compiled under the Constitution → Local Level enact laws and policies → the laws and policies are then framed by the Federal government.
- While enacting or implementing any exclusive power, it shall be done in a way so that it will not encroach on the power of any of the three levels of Government.
- Matters concerning the construction, operation of infrastructure, public awareness promotion, education, health, employment, and any other matter of similar nature shall be in accordance with Provincial Law.
- Matters concerning government policy framed by the Federal government, defining acts of criminal offense or matters of similar nature shall be in accordance with the Federal Law.

Furthermore, the process of formulation of policies at the local level is enshrined in Schedule 8 of the Constitution of Nepal, Local Government (Operation) Act 2017, as well as the Local Government Planning Handbook Guidelines 2077 (2020). All the local governments are obliged to develop a list of strategies to implement the policies. GESI focal persons are appointed to make their own guidelines. Citizen charters, public audits, public hearings, and grievance mechanisms are used to assess the policies' viability/practicability.

The Local level Planning Guideline 2077 provides for the evaluation mechanism to evaluate the policies and plans prepared by the Local government in two ways:

- Evaluate the program by visiting the site.
- Evaluate the progress report time & again.

The plans and policies are evaluated by the local executive quarterly or on an annual basis by the inspection committee. At the end of the project, evaluation by the committee or an independent expert formed by the Local Executive.

Gender mainstreaming in other Periodic Plan and Policies

Approaches	Implemented on
Welfare Approach	First five-year plan (1956-1961)
Women in Development (WID) Approach	Sixth (1980-85), Seventh (1985-1990), and Eighth (1992-1997) five-year plans
Equity Approach	Seventh (1985-1990) and Eighth (1992-1997) five-year plans
Gender and Development (GAD) Approach	Ninth (1997-2002) and Tenth (2003-2008) five -year plans

Government Plans and Programs at Local Level

Government Plans and Programs	About
Gender Responsive Budget Preparation Training, Itahari Sub-Metropolitan City, 29-31 October 2021	The program was planned as per the PASIP work plan 2021/2022 with an objective to capacitate staff of the provincial government on gender-responsive budget preparation of Province 1. The three-day training was conducted in Itahari by the Province Training Centre.
Province Working Procedure for Women Empowerment Program, Sudurpaschim Province, 2077	The Province Working Procedure for Women Empowerment Program, 2077 was brought in by Sudur Paschimanchal Province. The Ministry of Social Development has brought in this procedure to conduct women empowerment activities in Local Government by providing effective budget allocation for the respective program.
GESI Policy 2076 (Kirtipur Municipality)	Gender Equality and Social Inclusion Policy 2076 Kirtipur Municipality prepared the Gender Equality and Social Inclusion Policy 2076 in order to strengthen the institutional arrangements and incorporate GESI into respective policies.
Women Self-Employment Program Operating Procedure, 2076 (Birendranagar Municipality)	To achieve women's sustainable development by promoting economic empowerment, prestige, and respect for equal participation at every level of society Birendranagar Municipality has come up with Women Self-Employment Program Operating Procedure, 2076. This working procedure has been approved and implemented as well.
GoN's "President Women Upliftment Program	With the aim to support women's equal participation in all stages of nation-building and economic empowerment as well as provide skill development and capability enhancement training to Dalit indigenous marginalized and Muslim women, "The President's Women Empowerment Program" through the Ministry of Women Children and Social Welfares Initiative has begun in 26 of the total 40 districts with a total budget of NPR 55 million.
National Strategy on Ending Child Marriage-2016	Nepal has adopted National Strategy on Ending Child Marriage-2016. The strategy aims to end child marriage by 2030 through the empowerment of girls and ensuring their access to education.

Educate Daughter: Save Daughter Campaign (Madhesh Province)

In 2016, the Nepalese government devised a national policy with the goal of ending child marriage by 2030. With that, Province 2 initiated the Educate Daughter: Save Daughter Campaign "Beti Bachao, Beti Padhao" in early 2019. According to the scheme, every girl after receiving her citizenship certificate will receive a lump sum of Rs 125,000 for her education.

Campaign against Gender-Based Violence Annual Implementation Action Plan of 2076

The campaign aims to address violence in the following areas: Domestic Violence, Overseas Employment Violence, Violence related to women working in the recreation area, Sexual Violence, and Abuse among others. Ministry of Social Development shall be responsible for the prevention of various forms of sexual violence in the society including sexual violence, activities providing information about sexual violence in school whereas formulation of a gender-responsive budget at the Federal, State, and Local Level shall be made under the responsibility of the Nepal Police.

Chapter 2: Focus Group Discussions (FGDs)

This chapter contains a detailed presentation and discussion of data analysis and the results of the three FGDs. The findings are presented under the following major headings: Demographic information, Ownership, and Others.

2.1 Demographic Information:

The respondent's basic information was analyzed as below:

2.1.1 Geographical Area

The findings were collected from three FGDs that took place in Jirkhe, Bankim, and Churi Dada of Raksirang Rural Municipality, Makwanpur District of Bagmati Province.

2.1.2 Age

Respondents of all ages (10 through to over 25) were represented. The oldest age bracket was 25 and above, which accounted for 15(75%) in Jirkhe, 10(45%) in Bankim, and 11(50%) in Churi Dada.

Similarly, the age group belonging from 18 through to 24 accounted for 4(20%) in Jirkhe, 4(18%) in Bankim, and 6(27%) in Churi Dada. The youngest age bracket was 10 through to 17 years which accounted for 1 (5%) in Jirkhe, 8(36%) in Bankim, and 5(22%) in Churi Dada.

Table 1. Age group of respondents of Jirkhe Dada

Variable	Category	Quantity	Percentage
Age	10-17	1	5
	18-24	4	20
	25+	15	75

Table 2. Age group of respondents of Bankim Dada

Variable	Category	Quantity	Percentage
Age	10-17	8	36.3
	18-24	4	18.1
	25+	10	45.4

Table 3. Age group of respondents of Churi Dada

Variable	Category	Quantity	Percentage
Age	10-17	5	22.8
	18-24	6	27.2
	25+	11	50

2.1.3 Source of Income

As the respondents of the FGDs come from low-income class families, the majority of their income source is generated through rearing cattle and agriculture. The majority of the respondents who have been married are engaged in cattle rearing. The respondents from Jirkhe also earn Rs. 400 as a daily wage for working in the field. Out of all the respondents from all the FGDs, one respondent from Bankim was a health worker.

2.2 Land Ownership

While almost all of the respondents from all FGDs are engaged in agriculture, the lands are not registered under their names. None of the respondents from Jirkhe have ownership over the land. Similarly, only a handful of respondents have lands registered under their name whereas the lands used by the respondents and their families of Churi Dada do not have their lands registered and only one respondent has.

"All the houses and lands are registered under the name of our husbands. We don't own any lands or houses because they (husbands) think that we might run away with the property."
(Participant 1, Jirkhe Dada)

2.3 Other findings

After analyzing each of the contributions given by FGDs participants, we proceeded to form the categories of analysis that were conceptualized according to the reality expressed by the participants.

2.3.1 The stereotype of women in a patriarchal culture

Upon the completion of the FGDs, it was found that the contributions made by the women of the households (respondents) were not given much credit. Although they made a decent amount of earnings, they refused to utilize it for their benefit and instead considered it as a property of the family as a whole.

"I don't know about the rest but for me, all the money that I make goes towards fulfilling the needs of my family. If I need to buy anything I need, I don't need much money. Rs. 1000 will suffice to go to the bazaar too and the rest of the money is for the whole family to use."
(Participant 2, Jirkhe Dada)

2.3.2 Women's Group

During the consultation meeting with the Local Government of Raksirang Rural Municipality, it was said that there is a women's group in each ward, upon FGDs, it was found that the three places, Jirkhe, Bankim, and Churi Dada lack women's group.

"No, we don't have a women's group. But we do have a farmer's group where women are members. But the representatives of any of the established groups are male." (Participant 3, Jirkhe Dada)

2.3.2 Domestic Violence

The respondents from all three areas of the FGDs recognized different forms of violence. While domestic violence is evidently visible in these areas, it is not talked about as they live in a culture where violence is normalized and endurance and family reconciliation are promoted above individual health which has been perceived to cause women to tolerate and accept the situation.

"We don't go anywhere. If our husbands abuse us, we go to the fields and pour out our anger and come back home." (Participant 1, Bankim Dada)

"The women of this village are defensive when it comes to dealing with problems regarding their personal household matters. They try to settle disputes by themselves and do not like it when other female members interfere." (Participant 3, Jirkhe Dada)

Chapter 3: Local Government

A consultation meeting was held with the officials of Raksirang Rural Municipality. Primary data have been collected through discussions with the stakeholders upon which the following findings were discovered.

3.1 Provision of various groups

Upon the consultation meeting with the officials of Raksirang Rural Municipality, it was found that all the nine wards of the Rural Municipality constitute Farmer's group, Mother's group, and Women's group.

"We have women, mothers, and farmers committees in all 9 wards." (Former Vice Chairperson, Raksirang Rural Municipality)

3.2 Programs relating to women empowerment

For the upliftment of the women folks of the community, the Rural Municipality has been conducting programs including Institutional Training (Prastawana Talim) where the women are provided the necessary training. As of recently, the training was provided to a total of 60 women. Similarly, there is also a provision of free ambulance service for those who require to visit the Bharatpur Hospital during their pregnancy. The Rural Municipality has also allocated Rs. 5,000 for their expenses as well. To revive the learning desire of the female population after getting married, the Municipality has also created a "Daughter-in-law Scholarship Program" (Buhari Chatrabridhi).

"After getting married many females are deprived of education so we provide scholarships to the daughters-in-law which does not create any tension in the household too as the family also thinks that she is getting a "free" facility." (Former Vice Chairperson, Raksirang Rural Municipality)

3.3 Unwillingness to Participate

While there are a handful of programs conducted to increase the empowerment of the female representatives of the wards, the lack of desire to participate in those programs has been said to be one of the major drawbacks in bringing an effective change. Additionally, the locals aren't willing to notify the representatives of the ward about their problems.

"Some locals aren't willing to notify the representatives of the ward about their problems. Also, there is no specific budget allocated for women in the ward." (Ward Member, Raksirang Rural Municipality)

(For the respective guiding questions, See Annex 1)

Chapter 4: Interviews

In-depth interviews were conducted with officials of the Ministry of Women, Children and Senior Citizens, the Department of Women and Children, the Ministry of Health and Population, and the National Planning Commission and related gaps and recommendations were identified as follows.

4.1.1 Ministry of Women, Children, and Senior Citizens (MoWCSC)

Nepal's Ministry of Women, Children, and Senior Citizens (MoWCSC) is a government body. Its mission is to empower women, children, and seniors, particularly those who are economically disadvantaged, socially deprived, or otherwise underserved.

Findings	Policy Gaps and Implementation Issues	Recommendations
The constitution is the basis on which policies are made. The federal-level makes a broader framework of policies upon which the provincial and local levels work.	<ul style="list-style-type: none"> ■ Lack of single document consisting of laws in respect to women ■ Lack of dedication and skilled team to conduct programs ■ Lack of clear and precise laws which are easier to understand 	More focus must be diverted towards devising and implementing policies catering the marginalized woman in order to provide them with sufficient representation and opportunities.

4.1.2 Ministry of Health and Population (MoHP)

The Ministry of Health and Population (MoHP) is responsible for overall policy formulation, planning, organization, and coordination of the health sector at the national, province, district, and local levels.

Findings	Policy Gaps and Implementation Issues	Recommendations
The present constitution is women-friendly and has related rights. The policies in regards to health is more focused on women. With the technical chain of command, the policies are channeled to the provincial and local levels. Joint National Health Review is conducted each year for gaining insights.	<ul style="list-style-type: none"> ■ Lack of an institutionalized system. ■ The policy gets lost in translation when it reaches the local level. ■ Lack of communication skills between the beneficiaries and the service providers 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Target intervention must be carried out in order to reduce the segmentation of women. ■ Proper monitoring system must be established to identify the gaps in the channel of communication from the federal to the local level and between the beneficiaries and service providers.

4.1.3 National Planning Commission (NPC)

The National Planning Commission (NPC) is the Government of Nepal's highest advisory body in charge of developing a national vision, periodic plans, and development policies.

Findings	Policy Gaps and Implementation Issues	Recommendations
<p>NPC makes policies with respect to the various other commissions (Women Commission, MoWCSC, etc.). The other commissions are responsible for the implementation of these policies. In addition to having a 5-year-plan, the NPC also has a 3-year-plan which is updated each year to accommodate the problems and issues expressed by the rest of the commissions and the provincial and local levels.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Scarcity of decisions making positions for the marginalized community. ■ Lack of skilled manpower in the decision-making positions ■ Although women are provided with representation, it is usually who are from a well-to-do background. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ SDGs related works should also focus on providing benefits to women. ■ Appoint skilled manpower who can raise the issues on marginalized communities and ensure their representation in the plans and policies.

4.1.4 Department of Women and Children

The Department is the implementing wing of the Government of Nepal's MoWCSC, and Social Welfare. Its mission is to empower women, particularly those who are economically disadvantaged, socially discriminated against, or otherwise disadvantaged.

Findings	Policy Gaps and Implementation Issues	Recommendations
<p>The department is an independent body and works on conducting programs and working on previously left works. They cannot make any policy but can provide suggestions.</p>	<p>Lack of coordination between the ministries and departments.</p>	<p>Establishment and proper monitoring and evaluation mechanism and networking system between the ministries and departments especially on the implementation of policy-specific programs.</p>

4.1.5 National Inclusion Commission

National Inclusion Commission works for the protection and promotion of the rights and interests of the communities including Khas Arya, backward class, the person with disabilities, senior citizens, laborers, farmers, minorities and marginalized communities, people of Karnali, backward areas and economically indigent class and the empowerment of such communities.

Findings	Policy Gaps and Implementation Issues	Recommendations
<p>National Inclusion Commission works for all the backward and marginalized communities for their holistic empowerment, mainly through policy recommendations.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Women are not specifically focused in all the works done by the National Inclusion Commission, it focuses generally on the whole communities who are deemed to be backward, minority, and marginalized. ■ There are no specific data on women of marginalized communities. Implementation of all the policies recommended by the National Inclusion Commission is not yet effective. 	<p>Segregated data on the women of marginalized communities would be effective in addressing the multitude of issues especially faced by the women of marginalized communities.</p>

4.2 Interviews with Civil Society

In order to understand the past, as well as the existing programs and policies of the respective civil society concerning women empowerment, in-depth interviews with the corresponding officials from non-profit organizations working on the representation, participation, and upliftment of marginalized communities and women, were conducted.

4.2.1 Samata Foundation

Samata Foundation is Nepal's only Dalit-led independent research institute, dedicated to conducting research and advocating for evidence-based policies in the context of caste discrimination and the Dalit community.

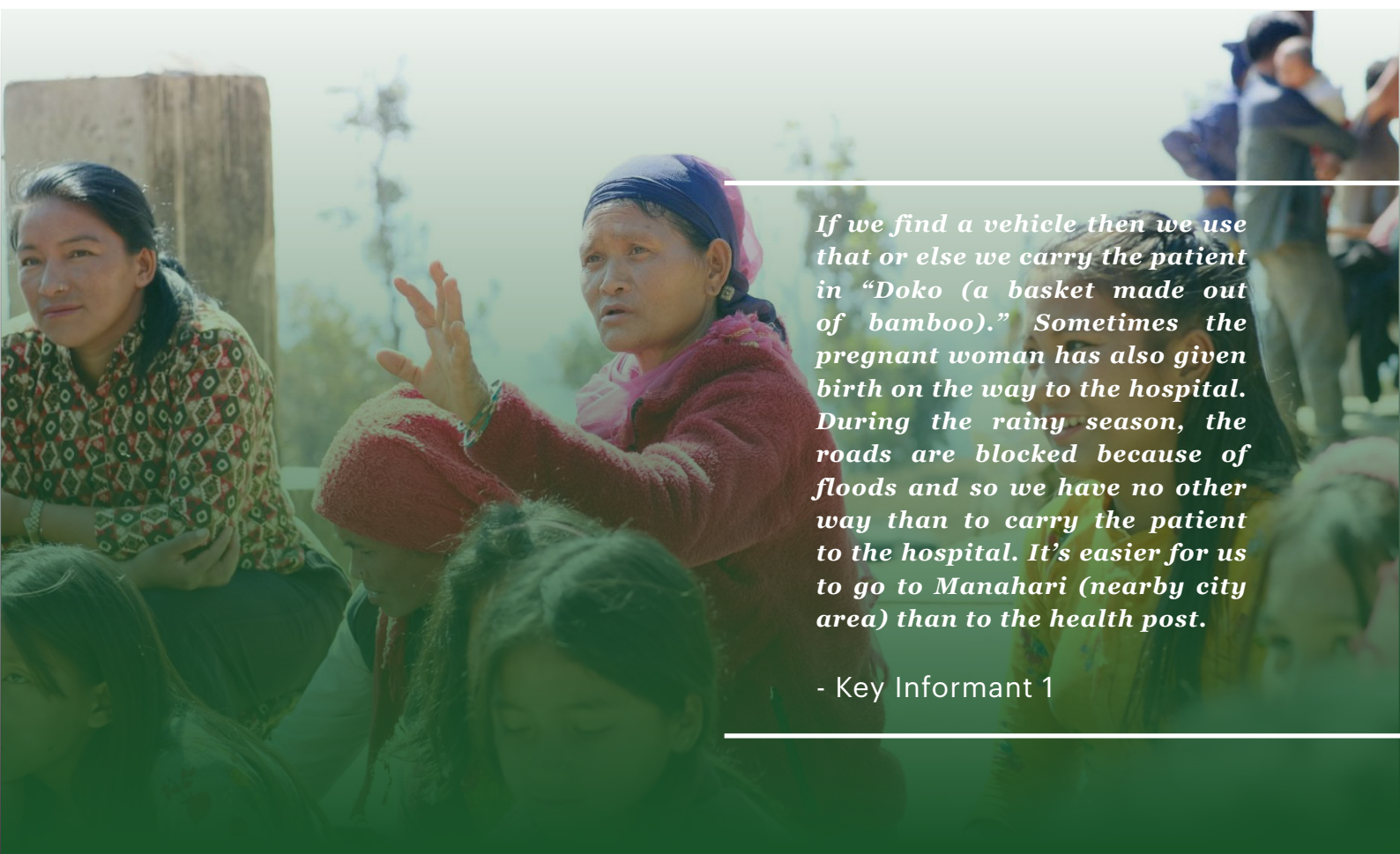
Findings	Policy Gaps and Implementation Issues	Recommendations
<p>Samata Foundation has conducted an investigation and advocacy for the abolition of caste-based discrimination and untouchability (CBD & U). Their pilot project: Building Agency for Social Justice has positively impacted the 32 fellows who were enrolled in amplifying their voices to counter discrimination.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Regardless of the presence of the relevant policies there is a lack of roles and responsibilities among the authorities. ■ There is discrimination in the treatment of people and in their representation. The presence of an internalized feeling of discrimination even in the workspace. 	<p>Training should be provided to women regarding Gender-Based Violence (GBV) so that they can stand up for themselves. The best way is through building agency (making them capable of raising their own voice, rather than third-person raising voice for them), and storytelling.</p>

4.2.2 Forum for Law, Women, and Development (FWLD)

The Forum for Women, Law, and Development (FWLD) is a non-profit, non-governmental organization involved in the protection, promotion, and enjoyment of women, children, minorities, and marginalized groups' rights.

Findings	Policy Gaps and Implementation Issues	Recommendations
<p>FWLD has done a lot of research on matters concerning women's issues in Nepal. The organization has been working on providing training/advocacy programs to combat GBV violence and ensure access to justice.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ Though there exists women's representation in the local government, however, there is a serious lack of training and capacity development for these women officials. There is an acute lack of decision-making power in women. ■ There is a serious disconnect between the mandate of different institutional arrangements and implementation, and it hasn't been included in the policy or law. 	<p>To make changes in law, effective advocacy efforts are required which could include research, studies, data, and awareness in the general population, making it a discussion point among all the concerned stakeholders through different mechanisms like TV, Radio programs, social media, etc.</p>

(For the respective guiding questions, See Annex-2)

If we find a vehicle then we use that or else we carry the patient in “Doko (a basket made out of bamboo).” Sometimes the pregnant woman has also given birth on the way to the hospital. During the rainy season, the roads are blocked because of floods and so we have no other way than to carry the patient to the hospital. It’s easier for us to go to Manahari (nearby city area) than to the health post.

- Key Informant 1

Section 4:

KEY FINDINGS

A team of professionals (mostly women) with significant policy exposure and experience conducted FGDs in Raksirang Rural Municipality along with a consultation meeting with the Local Government. A group of research assistants conducted key-informant interviews.

Findings 1: Limitations to women's active participation

The socioeconomic status of women at the local level in Nepal has not significantly improved despite increased efforts from the government, non-governmental organizations, and international development organizations. Among the findings, the provisions such as the formation of a mothers' group in all the 9 wards were confirmed by the local government representative however, the participants in the FGDs showed a lack of knowledge about any such provisions. This highlights the implementation gap in the existing policies made by the government.

The representatives from the local government claimed to have few programs for women empowerment such as skill-based training for income-generating activities and "Buhari Chatrabritti Abhiyan" where they support married young women to get educated. Although few efforts by the local government are commendable, the process by the nature of its bureaucracy and complexity is inaccessible to the women as they lack the necessary education and awareness to understand the overall process and documentation of obtaining these benefits.

Findings 2: Local Government's status on implementation of policies

There is a huge communication gap where even the female officials of the local government do not have access to information in a way they understand, let alone local women having

access to clear information. In general, the local government lacks the necessary capacity, mechanisms, and know-how to implement the policies effectively and deliver the services to the local women. Though there exists women's representation in the local government, however, there is a serious lack of training and capacity development for these women officials, and their voices, their experiences, and challenges faced by them have not been heard or addressed as required.

Findings 3: Young adolescent girls are most affected

Young girls don't go to school as they have to be mainly involved in household chores and income-generating activities. Because of their socio-cultural structure, they get married as early as 12-13 years of age which creates a high rate of teenage pregnancy. The source of information for the young girls are mostly mothers before marriage and husbands after marriage. It's a vicious circle for the young girls of these communities where one issue perpetuates the other in a loop that is hard to get out of.

Findings 4: Existing issues

The women of these communities are mainly involved in everyday household chores and income-generating activities including cooking, doing the dishes, feeding the cattle, gathering fodders, and child-rearing. Their main source of information on SRHR is one female community health volunteer who is extremely under-resourced and has to function beyond her capacity. Their income varies from (NPR 2,000 to 10,000) per annum from cattle rearing and growing a few crops which are mostly spent on family needs. Domestic violence cases are pervasive, but there exists no mechanism whatsoever to address it among women.

When trying to communicate about their needs, a male member of their family is more likely to be heard than the women themselves. Their political participation is extremely limited and even where they do get to participate, it is limited to tokenism, where they do not have any major responsibilities or decision-making power and say in any process. And because they are uneducated, they do not have the literacy to participate effectively and are

dismissed on account of being incapable. Their voting choice is dictated by their husbands or brothers.

Findings 5: Lack of awareness and accessibility

Due to the geographical topography of their area and lack of proper road infrastructure, women in these communities have to walk long distances (3 hours or more) to fetch water, collect fodder, and firewood, and reach the nearby health post. Most of the time they do not have access to vehicle/ambulance services and they carry the sick person in "Doko", a traditional basket made out of bamboo in villages to carry materials and walk long distances which takes 2-3 hours. More often than not, pregnant women are carried like this, and sometimes they are forced to give birth to the child on the way itself.

During the rainy season, it becomes even harder for the women of this community to access scant healthcare because of landslides and floods. Likewise, they do not have any women's groups in their community. The communication channel remains broken, due to which they do not even have access to basic information, and it takes a day to reach the Raksirang Rural Municipality due to which they are reluctant to go to the municipality office. Most women do not have citizenship, although they are aware to a certain level that it is a necessary document to get government-mandated services, they find the overall process of obtaining citizenship complex, and going to the municipality office takes an entire day because of which they don't want to get involved in the process and instead focus on doing household chores or income-generating activities.

The Rural Municipality does have an ambulance service but we do not get it for free. It was said that a 10% discount on the ambulance service will be provided to the victim woman but that provision has yet not been implemented. We usually have to carry the sick to the health post or the hospital during the time of an emergency.

- Key Informant 2

Most of us are reluctant to talk about any sort of abuse. All of our property is in the name of our husbands and so we have very little power when it comes to raising our voices or taking action because we might not have a place to stay if we do so.

- Key Informant 3

Section 5: CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

For women in marginalized communities, the burden of gender inequality is multiplied by the larger marginalization of their communities themselves. Although there are policies and programs for uplifting marginalized communities, there are no specific programs tailored toward reaching the women of these marginalized communities. The deep-rooted patriarchal structure is so pervasive that all the benefits of upliftment programs first reach the men in these communities, and only reach women once the men have first got access to these benefits. This inherent gender bias is one of the major barriers to reaching the women of marginalized communities and makes it even urgent to have gender-responsive plans and policies for achieving gender equality by uplifting those women who are affected the most by gender discrimination.

Following are key policy recommendations from our research for all the stakeholders mainly applicable at the local level to reach the women of marginalized communities at the grassroots level.

Recommendation 1: Ensure access to basic survival necessities and livelihood particularly food and water security, and safe housing

- The realization of gender equality in marginalized communities will remain a far-fetched dream until they are ensured with their basic survival necessities.
- Specifically targeted enabling environment and infrastructure needs to be created for uplifting the women of marginalized communities.

Recommendation 2: Prioritize access to SRHR services and safe spaces for young girls and women of marginalized communities

- Women of marginalized

communities are already vulnerable and hence the implementation of SRHR policies and programs needs to be prioritized. All the levels of government need to be sensitive about SRHR and must be held accountable with transparent mechanisms.

- Adequate and protected budgets need to be allocated for ensuring access to SRHR services for young adolescents and women in the marginalized communities.

Recommendation 3: Strengthen Local Governance through awareness and capacity building

- Ensure effective mechanisms and processes at the local government to accommodate the needs and voices of women of marginalized communities.
- Prioritise capacity building of female officials of the local government once they are elected and dismantle the tokenistic nature of women's representation in government institutions.
- Train responsible authorities at all levels in understanding, commitment, ownership, and accountability in order to meet the right to food, health, education, and empowerment needs of underserved women of marginalized communities.

Recommendation 4: Establish reliable communication channels and smooth information flow

- At the very least, the female representatives of these communities need to be kept in smooth communication channels to ensure they receive the information, notices, and messages

that are necessary for them and are able to communicate the same to the women of their communities.

- Accessibility needs should be highly prioritized. The communication channels and mechanisms should be designed and implemented in a way that makes it easier for women of these communities to use.
- The government must develop and implement a comprehensive and systematic outreach strategy to educate communities about women's rights and raise awareness, ensuring that women have access to these legislative provisions.

Recommendation 5: Invest in physical infrastructures for creating an enabling environment to ensure access to local government for women.

- Marginalized communities generally live in geographically difficult and hard-to-reach areas as that is the only option for them, hence it is important for the government to invest in road and transportation infrastructure to ensure mobility and access.
- Invest in effective data-driven decision-making for development works related to the women of marginalized communities, as the lack of data on these communities means often the developmental needs of these communities are overlooked.

Recommendation 6: Invest in building the agency of marginalized women by engaging with them in various capacities based on the needs assessment of their intersecting identities with multiple inequalities.

- Investment in storytelling, safe spaces, and community groups should be made to ensure local women have the necessary skills and confidence to raise their voices, speak, share, and mobilize

themselves.

- Specific arrangements need to ensure that their voices, concerns, experiences, and needs are heard and included in the programs and policies designed for them.

BIBLIOGRAPHY

Biswash Chepang, "Chepangs face a humanitarian crisis" The Kathmandu Post, 21 April 2020

Jivesh Jha, "Nepal Leads South Asia in Women's Political Representation" The Diplomat, 11 November 2016.

Limbu, P. a. (2011). Chepang food culture: contribution of wild edible and neglected plant species. Local Initiatives for Biodiversity. Pokhara, Nepal: Research and Development (LI-BIRD).

Advocate Deepesh Shrestha, "WOMEN IN POWER AND DECISION MAKING" Forum for Women Law and Development.

Lotter, S. (2017). Gender gap, gender trap: negotiations of intersectionality and patriarchy amongst women elites in Nepal. International Quarterly for Asian Studies.

Acharya, N. (2021). Women's representation in politics: Just a tokenism. The Spotlight Nepal. <https://www.spotlightnepal.com/2021/02/06/womens-representationpolitics-just-tokenism>.

Samjhauta Nepal (2018). Nepal's Locally Elected Women Representatives; Exploratory Study of Needs and Capacity. The Asia Foundation

Ghimire M. N. Health Status of Children of Chepang and Other Communities of Nepal. https://www.researchgate.net/publication/282468353_Health_Status_of_Children_of_Chepang_and_Other_Communities_of_Nepal

Annexes

Annex-1

Guiding questions for Focus Group Discussion

- 1 How do you spend your day? What is your daily routine?
- 2 What are the most common challenges/issues that you have to face on a day-to-day basis?
- 3 Do you have any property registered under your name? If so, what are they?
- 4 What programs have the Rural Municipality brought forward for women empowerment?
- 5 Do you have any Women's groups or Mother's groups in your community?
- 6 Have you had to face many difficulties when making your citizenship?
- 7 Are you affiliated with any political party? If so, do you have an active role in the party?
- 8 Are you aware of the budgets and schemes for women at the local level?
- 9 Do the participants face problems relating to domestic violence? If so, where do you go in order to complain about such issues?

Guiding Questions for Officials of Raksirang Rural Municipality

- 1 What kinds of policies and plans has the Rural Municipality made/implemented for women empowerment?
- 2 Does the Rural Municipality have any Women's Group or Mother's Group present?
- 3 How have you been dealing with the complaints and issues that are brought forward by the women folks of the community?
- 4 What are some of the hurdles that you have had to face when solving those issues?
- 5 What percentage/number of women folks have the property registered under their names?
- 6 How do you communicate with the federal and province in regards to developing the necessary

plans and policies as well as solving the existing issues of the community?

Annex-2

Guiding questions for key informant interviews

Ministry of Women, Children and Senior Citizens (MoWCSC)

- 1 What are some of the barriers you have faced when implementing any existing plans, policies, or even programs relating to women empowerment?
- 2 Why do you think there is a presence of such hurdles? What could be the possible solution to overcome these problems?
- 3 Do you believe that there is a lack of women's representation at the local level? If so, what is the reason behind this shortfall?
- 4 Are there any existing programs conducted by the ministry for the upliftment of women's participation at the local level?
- 5 What are some of your recommendations when it comes to effective implementation of the plans and policies?

Ministry of Health and Population (MoHP)

- 1 Has the COVID-19 pandemic created a setback in the field of education, health, and employment for the female population?
- 2 How do you channel the existing and upcoming policies at the local level and ensure their effective implementation?
- 3 What are some of the barriers you have faced when implementing the existing programs and policies?
- 4 Are there any existing programs conducted by the ministry to overcome the existing health-related issues among the female population?
- 5 What are some of the possible solutions that you believe will be useful in eliminating these hurdles?

National Planning Commission (NPC)

- 1 What is the aim and vision of the Commission in regards to creating a "Gender Equal State"?
- 2 How does the rest of the ministries communicate with the commission in regards to the budget allocation needs?
- 3 Although there is a remarkable increase in the representation of women in politics, do you believe that a significant percentage of women from the marginalized communities have been able to contribute to this representation?
- 4 If not, what are some of the reasons behind the lack of such representation?
- 5 What are some of the viable solutions that the commission has to provide in order to have an effective implementation of the existing plans and policies initiated by the Government?

Department of Women and Children

- 1 What is the department mainly responsible for when it comes to issues relating to women?
- 2 Has the department been able to take any active participation when it comes to implementing the existing plans and policies made by the Government?
- 3 Has the department been able to conduct effective programs in relation to women empowerment?
- 4 What are some of the hurdles that the department has witnessed when it comes to effective implementation of the laws and policies in regards to women's empowerment?

Civil Societies

- 1 What has the respective organisation/institute been working on in regards to the upliftment of women in various development sectors?
- 2 Do you believe that there has been the effective implementation of the existing plans and policies that are focused on women's empowerment?
- 3 If not, then what are some of the

implementation issues that you have been able to identify?

- 4 How do you believe these issues can be resolved?
- 5 What are some of the recommendations that you would like to provide in order to increase the effective participation of women in the policy-making process as well as in politics?

PHOTO REFERENCES

Main Cover Photo:

A glimpse of Focus Group Discussion in Churi Dada, Raksirang Rural Municipality, Makwanpur

Page IV

The team conducting Focused Group Discussion with the Chepang women of Bankim Dada, Raksirang Rural Municipality, Makwanpur

Page 4

A glimpse of Focus Group Discussion conducted in Jirkhe Dada, Raksirang Rural Municipality, Makwanpur

Page 15

One of the female community health volunteers of Bankim Dada in our Focused Group Discussion sharing about her experience and challenges faced by girls and women for health needs in the village

Page 17

A glimpse of Local Government Consultation Meeting conducted in the Raksirang Rural Municipality.

ProjectWE:

नेपालमा नीति निर्माणमा महिलाहरूको प्रतिनिधित्व

जनपैरवी शोधपत्र

राक्सौराङ्ग गाउँपालिका सम्बन्धि अध्ययन

 **WOMEN DELIVER
YOUNG LEADER**

**Bighnaharta
Nepal**

यो प्रतिवेदन **ProjectWE** को समूहले तयार पारेको हो। यो अनुसन्धान परियोजना सम्भव हुनुकोश्रेय “**Women Deliver Young Leaders Program**” अन्तर्गतको २०२० को युवा नेतृत्वमार्फत प्राप्त भएको निश्चित आर्थिक अनुदान र युवा महिला नेत्री सुश्री पुजा यादवलाई जान्छ ।

सम्भावित उद्धरण

Bighnaharta Nepal (2022) ProjectWE: Women's Representation in Policy-Making in Nepal.

Bighnaharta Nepal. Kathmandu.

परियोजनाका अनुसन्धानकर्ताहरू

गोमेश सिंह उप्रेती : सहसंस्थापक तथा अध्यक्ष

रजिया बानु : सहसंस्थापक तथा उपाध्यक्ष

अंकिता शाह : कार्यकारी निर्देशक

सुदन मानन्धर : सदस्य कार्यकारी बोर्ड

पूजा यादव : परियोजना प्रमुख/ युवा महिला नेत्री

आर्या घिमिरे : प्रमुख कानून अन्वेषक

गरिमा विष्ट : प्रमुख कानून अन्वेषक

अधिवक्ता प्रतिमा श्रेष्ठ : कानून अधिकृत

सुस्ती गौतम : विषयवस्तु कर्ता

प्रदिप शवाली : प्रसाशन तथा आर्थिक अधिकृत

साम्राज्य शाह : फिल्ड संयोजक

लोक बहादुर प्रजा : फिल्ड प्रमुख

विशेष धन्यवाद

माननीय **बिराज भक्त श्रेष्ठ**

प्रदेश सभा सदस्य

बागमती प्रदेश

प्रतीक गौतम, मनिष खनाल, राहुल रजक,

सिमोन पौडेल र प्रकृति कापलेलाई

युवराज भट्टराई : अनुवादक कर्ता

विघ्नहर्ता नेपालको बारेमा

क्षेत्रहरूमा सांस्कृतिक र वातावरणिय हस्तक्षेपका आधारमा मात्रै नेपालका दुर्गम भेगहरूमा दिगो समुदायको विकासलाई पुर्याउने लक्ष्यसहित काम गर्छ। जसका लागि विभिन्न बायो-इन्जिनियरिङ, सामाजिक उद्यमशीलता, र सहकारीमा आधारित कृषिका विभिन्न प्रविधिहरूको प्रयोग गरि चेतनाको विकास र सशक्तीकरण गरिन्छ। यो संस्थाले गरिबी निवारण, विपद् जोखिम न्यूनीकरण, लैंगिक समानता, सामाजिक-आर्थिक विकास, र सामाजिक उद्यमशीलताका क्षेत्रमा काम गर्दै

आएको छ। थप जानकारीका लागि [विघ्नहर्ता नेपालको वेबसाइट](#)मा जान सक्नुहुन्छ।

विषयसूचि

संक्षिप्त नाम

मुख्य अवधारणा/शब्दावलीको परिभाषा वा अर्थ

सारंश

१. परिचय	१
२. खण्ड १: दृष्टिकोण र अनुसन्धान पद्धति	२
३. खण्ड २: पृष्ठभूमि र सन्दर्भ	३
४. खण्ड ३: परिणाम	४
क. भाग १: सरकारका मुख्य योजना र नीतिहरू	४
ख. भाग २: सम्बन्धित समुहसँग छलफल	८
ग. भाग ३: स्थानीय सरकार	११
घ. भाग ४: अन्तरवार्ताहरू	१२
५. खण्ड ४: मुख्य निष्कर्षहरू	१६
६. खण्ड ५: निष्कर्ष र सुझावहरू	१८
७. सन्दर्भ सामग्री	१९
८. अनुसूचीहरू	२०
क. अनुसूची १	२०
ख. अनुसूची २	२०
९. फोटो सन्दर्भहरू	२२

संक्षिप्त नाम

CEDAW	महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मुलनसम्बन्धी महासन्धी
CRC	बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धि
CRPD	अपांगता भएका व्यक्तिहरुको अधिकारसम्बन्धी महासन्धि
FGD	सम्बन्धित समूहसँग छलफल
GAD	लैंगिकता र विकास
GESI	लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण
ICCPR	नागरिक र राजनीतिक अधिकारमा अन्तराष्ट्रिय सन्धी
ICESCR	आर्थिक र सामाजिक सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय सन्धी
MoFAGA	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय
MoWCSC	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय
MoHP	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय
NPC	राष्ट्रिय योजना आयोग
PLGSP	प्रादेशिक तथा स्थानीय शासन सहयोग कार्यक्रम
SDG	दिगो विकास लक्ष्य
SRHR	यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकार
WID	विकासमा महिला

मुख्य अवधारणा/शब्दावलीको परिभाषा वा अर्थ

सीमान्तकृत समुदाय

लैंगिक परिचय, जात, यौनिक भुकाव, उमेर, शारिरिक अवस्था, भाषा र/वा आप्रवासी अवस्थाका कारण मुलधारको समाजिक, राजनीतिक, अर्थिक, शैक्षिक र/वा सांस्कृतिक जीवनबाट बहिष्कारको अवस्थामा पुगेका समुदायहरू ।

चेपाङ समुदाय

यो समुदाय नेपालकै सबैभन्दा धेरै अल्पसंख्यक आदिवासी समुदाय हो ।

स्थानीय सरकार

नेपालको तेस्रो तहको सरकारी विभाजनलाई संघीय सरकारअन्तर्गत रहेको प्रादेशिक सरकारले सञ्चालन गरेको छ, र यसमा गाउँपालिका, नगरपालिका र जिल्ला सभालगायत समावेश छन् ।

सम्बन्धित समूहसँग छलफल

समान पृष्ठभूमि र अनभव भएका मानिसहरूको समूहको छलफलबाट सामाजिक विषयप्रतिको जाहिरो बुझाईप्राप्त गर्न गरिएको गुणात्मक दृष्टिकोण ।

प्रमुख सूचनादाता

सम्बन्धित समूहसँगको छलफलमा उपस्थित सहभागीहरू र अन्य अनौपचारिक रूपमा भएका व्यक्तिगत अन्तर्वार्ताहरू ।

पहुँच तथा सहजता

प्रयोग गर्न वा प्राप्त गर्न, बोल्न, सहभागी हुन र बुझाउन/बुझ्न सहज भएको अवस्थाको गुणस्तर ।

यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकार

यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकारले विभिन्न व्यक्तिहरूको यौनिकता र प्रजननसँग सम्बन्धित मानव अधिकारहरूलाई समेटेको छ ।

सारंश

संयुक्त राष्ट्रसंघले आदिवासी जनजातिलाई औपनिवेशिक सिमानाको उतराधिकार भएकाले आफूलाई राष्ट्रिय, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विशेषताहरू समावेश भएका राज्यका संरचनाहरूमा समावेश हुने समुदाय भनेर परिभाषित गरेको छ । नेपाल सरकारले “आदिवासी राष्ट्रियता”का रूपमा ती जातीय समूह वा समुदायलाई परिचाषित गरेको छ, जसको आफ्नै मातृ भाषा र आफ्नै सांस्कृतिक परम्परा, फरक सांस्कृतिक पहिचान, भिन्न सामाजिक संरचना र लिखित वा मौखिक इतिहास हुन्छ ।

नेपाल सांस्कृतिक विविधताको संगम भएको देश हो । जातीय, सांस्कृतिक, भाषिक र धार्मिक विविधताजस्ता विशेषताले नै नेपाललाई टोनी हागानले भनेजस्तै “एशियाको जातीय टर्न-टेबल”को रूपमा चिनाएको छ । सन् १९५४ मा जब नेपालको मुलुकी ऐन (कानुनी संहिता) लागू भयो, तबदेखि नै जातीय वर्गिकरणले नेपालमा प्राथमिक संगठनात्मक सिद्धान्त र सामाजिक पहिचानमा प्रमुख आधारको रूपमा काम गरेको छ । नेपालमा गरिबीको स्तर, शैक्षिक र स्वास्थ्यको अवस्था, र अन्य विकासका मुद्दाहरूमा जातीय प्रमुख भूमिका खेलेको शोधकर्ताहरूबाट थाहा हुन्छ ।

आफ्नै छुट्टै सांस्कृतिक परिचय, निश्चित क्षेत्र र आफ्नै मातृभाषा भएको चेपाङ समुदाय नेपालको एउटा आदिवासी समुदाय हो । सन् २००४ मा नेपालको आदिवासी जनजाति महासंघ (NEFIN) ले नेपालमा आधिकारिक रूपमा मान्यता पाएका ५६ जातीय तथा आदिवासी समुदायलाई वर्गिकरण गर्ने पाँच चरणको प्रणाली ल्याएको थियो, जसमा “लोपोन्मुख”, “अत्याधिक सीमान्तकृत”, “सीमान्तकृत”, “विपन्न” र “लाभप्राप्त” गरि पाँच समूह थिए । जसमध्ये चेपाङ समुदाय नेपालमा अति सीमान्तकृत जनतातिहरूको समूहमा पर्दछ ।

अत्याधिक पितृसत्ताको चलन रहेकाकारण चेपाङ समुदायका महिलाहरूले भुगोल, जातीयता र लैंगिकताजस्ता आधारमा थुप्रै किसिमका विभेदहरू भोगिरहेका छन्, र उनीहरू धेरै मात्रामा लैंगिक आधारमा हुने हिंसा र युवाअवस्थामा गर्भवती हुनेजस्ता समस्याबाट पिडित तथा स्वास्थ्य, शिक्षा र आयस्रोतका लागि आधारभूत अधिकारबाट वञ्चित छन् । यो **“Project WE: नेपालको नीति निर्माणमा महिलाहरूको प्रतिनिधित्व”** परियोजनाको मुख्य लक्ष्य सरकारकानीति, कानून तथा योजनाहरूमा चेपाङ समुदायका महिलाहरूको सम्बोधनबारेमा शोध तथा अनुसन्धान गर्नु हो । यो परियोजना विशेष गरि सरकारले तोकिएको अधिकार र सेवाका क्षेत्रहरूमा स्थानीय महिलाहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्ने स्थानीय सरकार र चेपाङ महिलाबीचको संयन्त्रको प्रभावकारितामाथि केन्द्रित छ ।

यो संज्ञे परियोजनाले चेपाङ महिलाहरूलाई आफ्नो अधिकारका लागि बोलन सशक्त बनाउने र अभिवृद्धिकरण तालिममार्फत उनीहरू र नीति निर्माता तथा निर्णयकर्ताहरूबीच भएको दुरीलाई कम गरेर प्रभावकारी नीति र योजना बनाउने तथा कार्यान्वयनको माध्यमबाट चेपाङ महिलाहरूको प्रतिनिधित्वको वकालत गर्ने लक्ष्य राखेको छ । यो प्रतिवेदनले चेपाङ समुदायका महिलाहरूको सन्दर्भमार्फत अल्पसंख्यक तथा सीमान्तकृत महिलाहरूले भोग्ने लैंगिक असमानतालाई सम्बोधन गर्ने सरोकारवालाहरूलाई समेट्नेछ । यो परियोजनाको शोध तथा अनुसन्धान नेपालको मकवानपुर जिल्लाको राक्सिराङ गाउँपालिकाको वडा नम्बर ५ मा गरिएको थियो ।

नेपालमा रहेका महिला अधिकार र सशक्तिकरणसँग सम्बन्धित मुख्य नीतिगत ऐन तथा कागजातहरूको समीक्षा गरेर छुट्टै नीति समीक्षा कागजात बनाइएको छ । महिलासँग सम्बन्धित नीति, कानून तथा ऐन र यीनीहरूको कार्यान्वयनको विषयमा भइरहेको कमिलाई बुझ्न तीन वटै तहका सरकारका नीति निर्माता र महिला प्रतिनिधित्व, सहभागिता र सशक्तिकरणसँग सम्बन्धित सामाजिक संघसंस्थासँग बैठक गरिएको थियो । विभिन्न उमेर समूह र पृष्ठभूमिका एउटै क्षेत्रका चेपाङ महिलाहरू र दलित महिलाहरूलाई उनीहरूको जीवनयापनको अवस्था बुझ्नकेन्द्रित भई तीन वटा सम्बन्धित समूहसँग छलफल गरिएको थियो । महिला प्रतिनिधित्वका लागि तर्जुमा गरिएका नीतिहरू र सीमान्तकृत चेपाङ महिलाहरूको उत्थानका लागि स्थानीय सरकारले गरेको काम तथा स्थानीय महिला र सरकारबीच विद्यमान सञ्चारको अवस्थाबारे बुझ्न स्थानीय सरकारका प्रतिनिधिसँग एउटा परामर्शसहितको बैठक आयोजना गरिएको थियो ।

मुख्य निष्कर्षहरू

- १ अल्पसंख्यक तथा सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरूको उत्थानका लागि कुनै खास योजना, नीति र कार्यक्रम बनाइएको छैन। सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरूका लैंगिक समस्याका मूद्दाहरूमा अन्धो दृष्टिकोणबाट सम्बोधन गरीएको छ र यी समुदायहरूमा विशिष्ट सामाजिक-आर्थिक स्तरीकरणको अन्तरसम्बन्धित बुझाईको अभाव छ।
- २ युवा किशोरकिशोरीहरूमा पनि विशेषगरी सिमान्तकृत समुदायका किशोरीहरू छिटो हुने/बाल विवाहबाट प्रभावित छन्। उनीहरू किशोरावस्थाको गर्भावस्थाजस्ता समस्याबाट पनि पीडित छन्।
- ३ महिलाहरूलाई आधारभूत आवश्यकता र सामान्य यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकारका विषयमा पनि पहुँच उपलब्ध छैन। उनीहरूले अत्याधिक भेदभाव र उत्पीडन भोग्नुपर्ने अवस्था छ।
- ४ यी समुदायमा सूचना र सेवाका क्षेत्रमा हनुपर्ने चेतनाको निकै अभाव छ। स्थानीय सरकारले पनि यो समुदायको पहुँचभन्दा बाहिर नै छ।
- ५ सीमान्तकृत समुदायका अति जोखिममा रहेका महिलाहरूको पहुँचमा पुग्न स्थानीय सरकारसँग आवश्यक संयन्त्र र क्षमताको अभाव छ।

कार्यान्वयनका निमित्त सुझावहरू

- नीतिगत सुझाव १: आधारभूत जीवनयापनका आवश्यकताहरू र जीविकोपार्जनका लागि आवश्यक खाद्यान्न, पानी, सुरक्षा र सुरक्षित आवासको पहुँचलाई सुनिश्चित गर्ने।
- नीतिगत सुझाव २: सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरूका लागि यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य तथा अधिकारसँग सम्बन्धित सेवाहरूमा र सुरक्षित स्थानको उपलब्धतामा विशेष जोड दिने।
- नीतिगत सुझाव ३: स्थानीय सरकारको शासनलाई सचेतना र क्षमता अभिवृद्धिमार्फत सुदृढ बनाउने।
- नीतिगत सुझाव ४: सीमान्तकृत समुदायका महिला र स्थानीय सरकारबीचमा भरपर्दो र सहज सूचना प्रवाहका लागि आवश्यक सूचारका माध्यमहरूको विकास तथा स्थापना गर्ने।
- नीतिगत सुझाव ५: स्थानीय सरकारमा सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक सहज र सक्षम वातावरण सिर्जना गर्नका लागि भौतिक पूर्वाधारमा लगानी गर्ने।
- नीतिगत सुझाव ६: सीमान्तकृत महिलाहरूको समुह निर्माण गर्न उनीहरूसँग भएका विभिन्न क्षमतासँग संलग्न भएर विविध असमानताहरूसँग अन्तक्रियात्मक पहिचानको आवश्यकता मूल्यांकनका आधारमा लगानी गर्ने।

परिचय

महिला सशक्तिकरणका पक्षमा नेपालको नीति दक्षिण एसियाकै सबैभन्दा प्रगतिशील नीतिहरूमध्येमा पर्छ । विघ्नहर्ता नेपालले गरेको नीति समिक्षाबाट देखिएअनुसार नेपालमा केही त्यस्ता नीति, कानून तथा योजनाहरू छन्, जसले युवती तथा महिलाहरूको अवस्था सुधार्न सक्छ । तर, यी नीति तथा कार्यक्रमहरू कागज र बोलीमै मात्र सिमित छन् । यस्ता प्रावधानहरू सबैभन्दा आवश्यक, कमजोर सीमान्तकृत युवती तथा महिला समुदायसम्म पुगेका छैनन् ।

नेपाल छुट्टा यस्तो समाज हो, जसको पहिचान सशक्त पितृसत्तात्मक संस्कृतिले गरेको छ । यहाँ महिलाहरूको जिवनैवारी घरेलु क्षेत्रमा सीमित गरिएको छ र उनीहरूको प्राथमिक कर्तव्यमा बालबालिका हुर्काउने र घरायसी कामहरू पुरा गर्ने रहेका छन् । नेपालका विभिन्न जातीय समूह, भुगोल र क्षेत्रका आधारमा महिलाको सामाजिक अवस्था फरक भएतापनि समाजमा उनीहरूको स्थान निर्धारण पितृसत्तात्मक परम्पराले गरेको छ । विभेदकारी परम्परासँगै नेपालका महिलाहरू आर्थिक सशक्तिकरण र राजनीतिक सहभागिताका क्षेत्रमा पनि पछि परेका छन् ।

नेपालमा मानव अधिकारलाई विस्तारै अनुकूल भएको छ । अन्तराष्ट्रिय परिवेशमा हेर्दा नेपालले प्रचलनमा रहेका सबै अन्तराष्ट्रिय मानव अधिकारलाई अनुमोदन गरेको छ । नेपालले प्रतिबद्धता जनाएका अन्तराष्ट्रिय अधिकारहरूमा लैंगिक समानता, लैंगिक न्याय र गैर-असमानता छन्, जसले नेपालमा लैंगिक समानताको पृष्ठभूमिलाई परिवर्तन गरेका छन् । तरपनि, कमजोर कार्यान्वयन संयन्त्रका कारण कानून र नीतिको उचित कार्यान्वयन नहुनु र राज्य संयन्त्रले सन्तुष्ट काम नगर्नुले विशेषगरी सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरूको अवस्था अहिलेपनि कमजोर नै छ ।

पछिल्ला दुई दशकमा नेपालको राजनीतिक पदमा महिलाहरूको उपस्थितिको अनुपातमा ठूलो परिवर्तन आएको छ । सन् २००७ अघि नेपालको सांसदका रूपमा महिलाको सहभागिता ६ प्रतिशत समेत थिएन । नीति निर्माणको सन्दर्भमा महिलाहरूलाई सहभागी, पर्यवेक्षक वा हस्ताक्षरकर्ताको रूपमा स्विकारिएको थिएन । महिलाको आवाज अन्ततः अन्तरिम संविधानको मस्यौदाका क्रममा सुनियो, जसका लागि राजनीतिक दलमा रहेका महिला र नागरिक समाजहरूले निरन्तर आवाज उठाएर लडिइड गरेका थिए । सन् २००७ को जनवरीमा पारित भएको संविधानले संविधानसभा सदस्यहरूमा कम्तीमा एक तिहाई महिला हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको थियो । (धारा ६३ (५)) ।

यो विशेष कार्यले निर्णायक भूमिकामा महिलाको प्रतिनिधित्व र सहभागिताको बाटो खोलेको थियो । संघीयदेखि स्थानीय सरकार सम्मका सबै किसिमका राज्य संयन्त्रहरूमा ३३ प्रतिशत महिलाको उपस्थिति हुनुपर्ने व्यवस्थाका कारण मुलुकमा व्यवस्थापिकामा धेरै महिलाको सहभागिता भयो । यो व्यवस्थालाई संविधान आयोगले समेत अनिवार्य गरेको छ । त्यस्तै, संसदीय १० मध्ये ६ जना महिला सांसद रहेका छन् भने परराष्ट्र सेवातर्फका २० प्रतिशत पदमा महिलाहरूको उपस्थिति रहेको छ । उल्लेखित प्रावधान जे जस्तो भएपनि, नीति निर्माण, निर्णय गर्ने र संविधान निर्माणको प्रक्रियाजस्ता कार्यहरूमा महिलाहरूको प्रभाव धेरै जसो अवस्थामा सीमित रहेको पाइएको छ ।

विभेदका प्रकार र अवसरको कमिका कारण महिलाहरूको समान सहभागिताको अभाव सिर्जना भएको अवस्थाको खुलासा गर्नुको साप्रायः महिला माथि आफ्नो क्षमताका आधारमा संसदमा कोठा स्तरमा सहभागी भएको विषयमाथि प्रश्न उठाइन्छ । एकातिर नेपाली राजनीतिमा पहिलो राष्ट्रपतिका रूपमा विद्यादेवी भण्डारीको उपस्थिति राष्ट्रपति, प्रधानन्यायाधीश र सभामुखजस्ता राज्यका प्रमुख पदहरूमा सन् २०१६ मा महिलाको उपस्थिति भएसँगै केहीले राजनीतिमा महिलाको प्रतिनिधित्व र सहभागिता बढिरहेको बताएका छन् । तर, शीर्ष स्थानमा महिलाको उपस्थिति र प्रतिनिधित्व हुनुले वास्तवमै परिवर्तनकारी भूमिका खेलेको छ वा यो केवल प्रतीकात्मक प्रतिनिधित्व हो भन्ने कुरा भने अझै अस्पष्ट छ ।

त्यस्तै, आम निरक्षर, कमजोर आर्थिक सामाजिक अवस्था, र शिक्षा तथा स्वास्थ्यमा पहुँचको अभावले सीमान्तकृत महिलाहरूलाई जीवनका आधारभूत आवश्यकता पुरा गर्न पनि जोशिमको अवस्थामा राखेको छ । यो सन्दर्भमा, उनीहरू आफ्ना लागि बनाइएका नीति तथा कार्यक्रमहरू सम्म आफ्नो आवाज पुर्‍याएर त्यसलाई आफू अनुकूल सुनिश्चित गर्न आवश्यक प्रक्रिया र

संयन्त्रको पहुँचमा पुग्न असमर्थ छन्। समुदाय भित्र महिलाहरूले स्थानीय तहको सरकारले बनाएका प्रावधानहरूको पहुँचमा पुग्न पनि थप सीमान्तकृत अवस्था र अवरोधहरूको सामना गर्नुपर्छ। यो शोधको मुख्य द्योय सीमान्तकृत महिलाहरूले भोगेका कठिनाई र योजनाहरूको कार्यान्वयनको चुनौती उजागर गर्ने उद्देश्य राखेको छ, जुन विशेष गरी नेपालको बागमती प्रदेशको मकवानपुर जिल्लाको राक्सिराङ्ग गाउँपालिकाको वडा नम्बर ५ मा रहेका चेपाङ महिलाहरू समावेश छन्। यो प्रतिवेदनले नेपालको सबैभन्दा तल्लो तहमा स्थानीय सीमान्तकृत महिलाहरूको अन्तर्दृष्टि र आवाजहरूलाई समेटेको छ, जुन उनीहरूसँगको व्यापक संलग्नताका आधारमा तयार गरिएका छ। यसका लागि सम्बन्धित समूहसँगको छलफल, व्यक्तिगत अन्तर्वार्ता र अनुसन्धानकर्ताको दृष्टिकोणजस्ता विषयहरू समेटिएका छन्। यो प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएका निष्कर्ष र सुझावहरूले सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरूको वकालत र उत्थानका लागि बनाइएका नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई निश्चित आकार दिन अन्तर्दृष्टि दिनेछ।

यो प्रतिवेदन पाँच खण्डमा वर्णित छ, जसमा पहिलो खण्डले यो अनुसन्धान परियोजनामा लागू गरिएको दृष्टिकोण र अनुसन्धान पद्धतिको व्याख्या गरेको छ। दोस्रो खण्डले परियोजनाको पृष्ठभूमि र सन्दर्भलाई प्रस्तुत गरेको छ। तेस्रो खण्डले अनुसन्धानका परिणामहरू, चौथो खण्डले मुख्य निकर्षहरूमाथि जोड र पाँचौं खण्डले सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई मुख्य नीतिगत सुझावहरू दिँदै यो प्रतिवेदनलाई अन्त्य गरेको छ।

खण्ड १: दृष्टिकोण र अनुसन्धान पद्धति

अनुसन्धानका लागि गुणात्मक र मात्रात्मक दुवै किसिमका अनुसन्धान विधिहरू अपनाइएको थियो, जसमा प्राथमिक र माध्यामिक तथ्यांकहरूको विश्लेषण गरियो। सरकारले लैंगिक अधिकार र महिला सशक्तिकरणसम्बन्धी संघीय प्रणालीमित्रलागू गरेका विद्यमान नीति, योजना, अभ्यास, नियमावली र कार्यक्रमहरूको विस्तृत समीक्षा दुई पक्षमा केन्द्रित भएर गरिएको थियो। जुनराष्ट्रिय कानुनी र नियामक ढाँचा र नेपालमा महिला सहभागिताको वर्तमान तथ्यांकको विश्लेषणात्मक समीक्षामा केन्द्रित भएको थियो। संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारका अधिकारीहरूसँग विस्तृतमा अन्तर्वार्ता गरिएको थियो। विशेषगरी महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, महिला तथा बालबालिका विभाग, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग, बागमती प्रदेश सरकार र राक्सिराङ्ग गाउँपालिकाका अधिकारीहरू अन्तर्वार्तामा सहभागी थिए। सीमान्तकृत समुदाय र महिलाको क्षेत्रमा काम गरिरहेको नागरिक समाजका संघसंस्थाहरूसँग विस्तृतमा अन्तर्वार्ता गरिएको थियो, जसमा विशेषगरी समता फाउण्डेसन: सीमान्तकृत नागरिकको अधिकारका लागि काम गर्ने संस्था र “एफडब्ल्युएलडी” (महिला, कानून र विकासका लागि फोरम): कानूनको माध्यमबाट मानवअधिकारको संरक्षण, प्रवर्द्धन र उपयोगका लागि काम गर्ने संस्था सामेल थिए। यी र यस्ता सरोकारवालासँगको अन्तर्वार्ताले काम हुन बाँकी खाली रहेका ठाउँहरूमा प्रकाश पार्ने र कसरी यी खाली ठाउँहरूले विशेषगरी सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरूको समग्र प्रतिनिधित्व गर्ने मुद्दाहरूमा प्रभाव पारेको छ भन्ने देखाएको थियो।

चेपाङ समुदायका महिलाहरूको प्रतिनिधित्व नहुनुको कारण उजागर गर्ने उद्देश्यसहित कानून र नीतिहरूलाई थप बुझ्न समीक्षाको निष्कर्षसहित स्थानीय सरकारसँग परामर्शसहितको बैठकको आयोजना गरिएको थियो, जसमा स्थानीय सरकार र चेपाङ महिलाबीच रहेको सञ्चारको माध्यम र उक्त सञ्चारको माध्यममा भएका कमिकमजोरी र त्यसका कारणहरूबारे पनि बुझ्ने काम भएको थियो। फरक फरक पृष्ठभूमि र उमेर समूहका चेपाङ र दलित महिलाहरूसँग उनीहरूको जीवनयापनका अवस्था, उनीहरूले भोगिरहेका समस्याहरू, उनीहरूको अधिकारबारे भएको चेतना र अधिकार प्राप्तीका लागि आवाज उठाउन सक्ने अवस्था, निर्णयकर्ता तथा नीति निर्माता र उनीहरूबीच रहेको सञ्चारका चुनौतीजस्ता विषयबारे बुझ्न तीन वटा सम्बन्धित समूहसँग छलफल आयोजना गरिएको थियो। सम्बन्धित समूहसँग छलफलले समुदायमा रहेका कुनै पनि महिला समूह र उनीहरूको भूमिका पहिचान गर्ने लक्ष्यसमेत लिएको छ।

यसका साथै राक्सिराङ्ग गाउँपालिकामा स्थानीय सरकारका प्रतिनिधि र गाउँपालिकाका महिला र पुरुष दुवै समावेश भएको अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो, जसको उद्देश्य उनीहरूबीच रहेको खाडललाई अन्त्य गर्ने र उनीहरूलाई नीति निर्माण र कार्यान्वयनका लागि एउटै स्थानमा ल्याउने थियो।

खण्ड २: पृष्ठभूमि र सन्दर्भ

चेपाङ, जसलाई “चेपाङ” वा “प्रजा” पनि भनिन्छ, मध्य नेपालको महाभारत पहाडी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने तिब्बती-बर्मन जातीय समूहका मानिसहरूको आदिवासी समूह हो। नेपालका मकवानपुर, चितवन, धादिङ र जोरखा जिल्लामा प्रायः बसोबास गर्ने चेपाङहरूको जससंख्या ६८ हजार रहेको छ। अर्ध घुमन्ते जीवन बिताउने उनीहरू खाद्यान्न, कपडा, औषधी, घरायसी सामग्री तथा अन्य किसिमका आवश्यकताका लागि प्राकृतिक वनमाथि निर्भर रहेका छन्। पछिल्ला तीन पुस्ता यता उनीहरू विस्तारै अर्ध घुमन्ते (काट र जलाउ) जीवनशैलीबाट विस्तारै केही व्यवस्थित जीवनशैलीतर्फ परिवर्तन भइरहेका छन्। उनीहरू परम्परागत जीवन निर्वाहका लागि शिकार खेल्ने र र जंगली खाना संकलन गर्ने काममा निर्भर थिए, र स्थानान्तरणमा आधारित खेती (खोरिया) नै उनीहरूले बसोबास गर्ने क्षेत्रमा खेती गर्ने एकमात्र विकल्प थियो। सबैभन्दा उच्च निरक्षरता दर भएका उनीहरूको खानेपनी, बिजुली, शिक्षा र स्वास्थ्यजस्ता आधारभूत सेवाहरूमा पनि सबैभन्दा कम पहुँच रहेको छ।

राक्सिराङ गाउँपालिकामा मुख्य गरि आदिवासी चेपाङ समुदायको बसोबास छ, जुन नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ (नेफिन)का अनुसार नेपालकै दोस्रो पिछडिएको र आर्थिक रूपमा सीमान्तकृत समुदाय हो। यो समुदाय नेपालको मुलधारको र राजनीतिबाट वञ्चित भएको मानिन्छ। त्यसैले यो क्षेत्रका चेपाङ बासिन्दाहरूले नीति निर्माणको प्रक्रियामा स्थानीय, प्रादेशिक वा संघीय तहमै पनि असहमति जनाउने वा केही भन्ने अवस्था न्युन हुन्छ। अति गरिबी, खाद्य सुरक्षा, आम निरक्षरता, कुपोषण र भूमिहिनता यो क्षेत्रमा भएका समुदायहरूका प्रमुख समस्याहरू हुन्। नेपालको केन्द्रिय तथ्यांक ब्युरोकाअनुसार राक्सिराङ कुल २६ हजार १९२ जना ४ हजार ५५७ घरमा बसोबास गर्छन्, जसमा १३ हजार १९० पुरुष र १३ हजार ८२ महिला छन्। यो जनसंख्यामध्ये ३७ प्रतिशत चेपाङ समुदायको रहेको छ।

विकसित देशसँगको तुलनामा विकासोन्मुख देशमा लैंगिक असमानता अत्याधिक हुने मानिन्छ। यसैलाई ध्यानमा राख्दै, सीमान्तकृत समुदायमा रहेका महिला जनसंख्याले दोब्बर असमानता भोग्नुपर्ने बाध्यता छ। यति सन्दर्भमा चेपाङ समुदायका महिलाहरूले पाउनुपर्ने अवस्थामा भएपनि यौन र प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकारको अत्याधिक अभावमा छन्। सँगै अन्य लैंगिक विभेद, गरिबी र महिलालाई नीति निर्माणको प्रक्रियामा पहुँच बनाउन नदिने सांस्कृतिक मान्यता र कहिलेकाँही उनीहरूसँग पुग्न असफल सरकारका सेवाहरूजस्ता सम्बन्धित पक्षहरू पनि छन्। त्यसैले यो अनुसन्धान महिला र स्थानीय सरकारले आफूहरूबीच भएको अन्तर हटाउन भोग्नुपर्ने अवरोध र चुनौतीहरू बुझ्न गरिएको हो।

खण्ड ३: परिणामहरु

भाग १: सरकारका मुख्य योजना र नीतिहरु

नेपाल सरकारका प्रमुख योजना र नीतिहरुको अध्ययन गर्दा महिला सशक्तिकरण सम्बन्धी विभिन्न कानून, योजना र नीतिहरुको गृह समिक्षा निम्न समावेश भएकाहरुबाट गरिएको थियो ।

अन्तराष्ट्रिय नीति तथा सिद्धान्तहरु

महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मुलनसम्बन्धी महासन्धी (सिडिडिडब्ल्यु) (१८ डिसेम्बर १९७९)

नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय प्रतिज्ञा (आइसिसिपिआर) (१६ डिसेम्बर १९६६)

आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय प्रतिज्ञा (आइसिडिएससिआर) (१६ डिसेम्बर १९६६)

सबै प्रकारका जातीय भेदभाव उन्मुलनसम्बन्धी महासन्धि (सिडआरडी) (२१ डिसेम्बर १९६५)

बालअधिकार सम्बन्धी महासन्धी (सिआरसि) (२० नोभेम्बर १९८९)

आपङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकारसम्बन्धी महासन्धी (सिआरपिडी) (२४ जनवरी २००७)

दिगो विकास लक्ष्य, २०१६

आदिवासी जनजाति महासन्धि, १९८९

बेइजिङ डिवलेरेसन एण्ड प्लेटफर्म एफ एक्सन, १९९५

हालका राष्ट्रिय कानुनी रूपरेखाहरु

कानूनहरु:

नेपालको संविधान, २०७२

संघ, प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन, २०२० (२०७७)

राजनीतिक दल दर्ता ऐन, २००२ र नियमन २०१७

निर्वाचन आयोग ऐन, २०७३ (२०१७)

स्थानीय निकायको निर्वाचन (पहिलो संशोधन) ऐन, २०१७

स्थानीय सरकार (सञ्चालन) ऐन, २०१७

राष्ट्रिय महिला आयोग अधिनियम, २०१७

संविधानको धारा १८ ले आफ्ना सबै नागरिकहरुलाई हरेक रुपमा समानताको हकको व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तै, धारा ३८ ले महिला अधिकारको व्यवस्था गरेको छ भने उपधारा ४ ले समानुपातिक समावेशिताको सिद्धान्तका आधारमा राज्यका सबै निकायमा महिला सहभागिताको अधिकारलाई थप जोड दिएको छ । धारा ४२, ८४, १७६ र २८१ जस्ता अन्य धाराहरुले पनि राज्यका विभिन्न निकायमा सहभागिता हुन पाउने अधिकारको कुरा गरेको छ । धारा २५२ राष्ट्रिय महिला आयोगको गठन गराएको छ, जसले नेपाल सरकारलाई नीति तथा कार्यक्रम सिफारिस गर्ने जिम्मेवारीसमेत पाएको छ ।

नेपालको संविधान २०७२ को धारा ५१ (ज)ले लैंगिक मूलप्रवाहमा जोड दिँदा सामाजिक न्याय र समावेशी सम्बन्धी नीतिहरू प्रक्षेपण गरेको छ । सीमान्तकृत समुदायलाई मुलधारमा ल्याउनका लागि विभिन्न कानूनको व्यवस्था गरिएको छ ।

राजनीति दल दर्ता ऐन २०१७ को दफा १५ (३)मा निर्वाचन र नियुक्ति गर्दा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्त अपनाउनुपर्ने व्यवस्थालाई कानुनी मान्यता दिएको छ । सँगै, उक्त दफाको उपदफा ४ ले दलका सबै तहका समितिका कम्तीमा एक तिहाई सदस्यमा महिला हुनुपर्ने व्यवस्थालाई अनिवार्य गरेको छ ।

निर्वाचन आयोग ऐन २०७३ (२०१७) को दफा ४२ मा निर्वाचन लैंगिक मैत्री र सवोदशी हुने व्यवस्था गरिएको छ, जसमा निर्वाचन वा चुनाव सम्बन्धी नीति तर्जुमा गर्दा, कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा, कर्मचारी खटाउँदा, सुपरिवेक्षण र अनुगमन गर्दा लैंगिक सहजता र समावेशीताको सिद्धान्त अवलम्बन गर्न आयोगलाई बाध्यकारी अवस्था सिर्जना गर्दछ ।

स्थानीय तह निर्वाचन ऐन २०१७ को दफा ६ (२)ले स्थानीय सरकारको प्रत्येक वडा समितिमा एक जना दलित महिलासहित दुई जनाको व्यवस्था गरेको छ । धारा ६ (३) ले महिला सदस्यका लागि सबैभन्दा बढि मत प्राप्त गर्ने चार जना गाउँ कार्यपालिकामा र सबैभन्दा बढि मत प्राप्त गर्ने पाँच जना नगर कार्यपालिकामा निर्वाचित हुने व्यवस्था गरेको छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०१७ को धारा २४ ले जनसंख्याको विविधतालाई मान्यता दिँदै योजना र बजेट निर्माण गर्दा स्थानीय सरकारले सांस्कृतिक, भाषिक र सामाजिक विविधतालाई ध्यानमा राख्न सुझाव दिएको छ ।

राष्ट्रिय महिला आयोग ऐन २०७४ ले सरकारी कार्यक्रमहरूको अनुगमन गर्ने, एने तथा नीतिहरूमा पर्याप्त भएमा कार्यन्वयनका लागि आवश्यक सिफारिस गर्ने र महिला सहभागिता बढाउन तथा लैंगिक समानतामा योगदान पुऱ्याउने सशक्तिकरणका उपयुक्त सिफारिसहरू गर्ने गर्दछ ।

१५ वर्षे विकास योजना

१५ औं आयोजनामा निम्नानुसार विभिन्न रणनीतिक र कार्यनीतिहरू समावेश भएको छ:

- लैंगिक समानताका पक्षमा वकालत गर्न स्थानीय तहमा नयाँ कानून तर्जुमा गर्ने र विद्यमान कानूनको पनरावलोकन गर्ने ।
- हरेक तहमा लैंगिक रुपमा जिम्मेवार बजेटको अवलम्बन गर्ने ।
- संघबाट स्थानीय तहमा संस्थागत हुने बजेटलाई लैंगिक जिम्मेवारपूर्ण बजेट बनाउने ।
- प्रदेश र स्थानीय तहबाट तयार गरिएका प्रतिवेदनका आधारमा वार्षिक रुपमा महिलाहरूको मुद्दाबाट रिपोर्ट तयार पार्ने ।
- दलित, आदिवासी जनजाती, एकल महिला र अपाँता भएका महिला, बादी, कमलरी, कमेया र चेपाङजस्ता गरिब र बहिष्कृत सहुदायका महिला तथा किशोरीहरूको आमदानी आर्जन, क्षमता विकास र सशक्तिकरणका लागि आवश्यक सामाजिक-आर्थिक विकासका कार्यक्रमहरू गर्ने ।
- सबै किसिमका हिंसाहरू विरुद्ध शून्य सहनशीलताको नीति लिने ।

त्यस्तै, सघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले प्रादेशिक तथा स्थानीय शासन सहयोग कार्यक्रम (पिपलजिपसपी)लाई सञ्चालन गरेको छ, जसका समितिहरू संघ र प्रदेश दुवै तहमा छन् ।

महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालयले लैंगिक समानता तथा महिला सशक्तिकरण राष्ट्रिय कार्ययोजना २०६१ ल्याएको छ, जसको कार्ययोजना ७.१ मा संसद, स्थानीय तह र सरकारका अन्य क्षेत्रहरूमा महिलाको प्रतिनिधित्व बढाउने नीति रहेको छ ।

लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण (जिइएसआइ) रणनीति २०२१-२०२३ को प्रमुख उद्देश्य जेइएसआइका सबै नीतिहरू र प्रादेशिक तथा स्थानीय तहमा सञ्चालित योजनाहरूमा जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्न योगदान दिने र सुदृढ गर्ने हो । यसले स्थानीय सरकार र स्थानीय सरकार प्रणालीमा जेइएसआइको सेवाप्रवाहलाई मुलधारमा ल्याउन समावेशी नागरिक संलग्नताको

दुरदर्शिता प्रदान गरेको छ। स्थानीय स्तरमा जेडसिआईका लैंगिक उत्तरदायी बजेट (जिआरबी)जस्ता संवेदनशिल उपकरणहरूमाफर्त जिइएसआई मैत्री नीतिहरू र मार्गदर्शनलाई योजनाबद्ध र प्राथमिकताका राख्ने, महिला र अल्पसंख्यक तथा बहिष्कृत समूहका प्रतिनिधिहरूको सहभागिता सुनिश्चित गरि योजना, बजेट र नीति निर्माणका कार्य प्राथमिकतामा राखिन्छ।

लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण (जेडसिआई)को कार्य समूहले अन्तराष्ट्रिय विकास साझेदार समूह (आईडिपिजि) र अन्य विकाससंग सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणमा रणनीतिक सल्लाह र समर्थन प्रदान गर्ने लक्ष्य राखेको छ।

लैंगिक समानता नीति, २०७७मा उल्लेख गरिएअनुसार सरकारले लैंगिक उत्तरदायी नीति, योजना र कानून निर्माण गरी स्थानीय तहलगायत निर्णय प्रक्रियामा अल्पसंख्यक वा बहिष्कृत समुदायको सहभागिता सुनिश्चित गर्न आवश्यक छ। निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैंगिक र समावेशी नीति २०७७ ले लैंगिक समानता र समावेशी प्रक्रियालाई मूलधारमा ल्याउन निर्वाचन व्यवस्थापनका सबै तह, चरण र प्रक्रियामा महिलाको सहभागिता आवश्यक हुने व्यवस्था गरेको छ।

स्थानीय तहबाट कानून र नीति निर्माण गर्ने प्रक्रिया

संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तह (समन्वय र अन्तरसम्बन्ध) ऐन, २०२० ले स्थानीय तहले नीति बनाउने प्रक्रिया निम्न उल्लेखित चार्ट अनुसार रहेको छ।

- संविधान अन्तर्गत संकलित अवस्था र मापदण्डहरूको आधारमा —————> स्थानीय तहले कानून र नीतिहरू लागू गर्छ। —————> कानून र नीतिहरू संघीय सरकारले बनाउँछ।
- कुनै पनि विशेष शक्ति वा नीतिलाई तर्जुमा वा लागू गर्दा अपनाइएको शैलीले तीन तहको कुनै पनि सरकारको शक्तिलाई अतिक्रमण नगर्ने गरि गरिनुपर्छ।
- पूर्वाधार निर्माण तथा सञ्चालन, सार्वजनिक जनचेतना प्रवर्द्धन, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र यस्तै किसिमका अन्य विषयहरू लागू गर्दा यीनिहरू प्रदेशको कानूनअनुसार हुनेछन्।
- संघीय सरकारले बनाएको सरकारी नीति, फौजदारी अपराधसंग सम्बन्धित कानून वा यस्तै प्रकृतिका मुद्दामामिलाहरूलाई परिभाषित गर्ने विषय संघीय कानूनअनुसार हुनेछ।

संगै, स्थानीय तहमा नीति तर्जुमा गर्ने प्रक्रियालाई नेपालको संविधानको अनुसूचि ८, स्थानीय सरकार (सञ्चालन) ऐन २०१७ तथा स्थानीय सरकार योजना पुस्तिका निर्देशिका २०७७ (२०२०) मा समावेश गरिएको छ। सबै स्थानीय सरकारहरूले नीति कार्यान्वयन गर्न चाहिने रणनीतिहरूको सुचि तयार गर्नुपर्ने हुन्छ। जिइएसआईका पदाधिकारीहरूलाई उनीहरूको निर्देशिकासहित नियुक्त गरिएको हुन्छ। नीतिगत व्यवहारिकता/व्यवहार्यता मूल्यांकन गर्न नागरिक वडापत्र, सार्वजनिक लेखा परिक्षण, सार्वजनिक गुनासो र सुनुवाई संयन्त्रको प्रयोग गरिएको हुन्छ।

स्थानीय तहको योजना निर्देशिका २०७७ ले स्थानीय सरकारले तयार पारेको नीति तथा योजनाहरूको दुई किसिमले मूल्यांकन गर्न “मूल्यांकन संयन्त्र”को व्यवस्था गरेको छ।

- सम्बन्धित ठाउँमा गएर गरिने कार्यक्रमको मूल्यांकन।
- प्रगति प्रतिवेदनलाई आधार मानेर समय समयमा गरिने मूल्यांकन।

स्थानीय कार्यकारी अधिकारीले निरीक्षण समितिमाफर्त त्रैमासिक वा वार्षिक आधारमा योजना र नीतिहरूको मूल्यांकन गरिन्छ। परियोजनाको अन्त्यमा, समिति वा स्थानीय कार्यकारिणीले गठन गरेको एक समिति वा स्वतन्त्र विशेषज्ञले मूल्यांकन गर्छन्।

अन्य आवधिक योजना र नीतिहरूमा लैंगिकताको मुलप्रवाह

पहुँच	लागू गरिएको समय
कल्याणकारी पहुँच	पहिलो पाँच वर्षिय योजना (१९५६-१९६१)
विकासमा महिला पहुँच	छैटौं (१९६०-०६५), सातौं (१९६५-१९७०), र आठौं (१९७२-१९७७) पाँच वर्षिय योजनाहरू
समानताको पहुँच	सातौं (१९६५-१९७०), र आठौं (१९७२-१९७७) पाँच वर्षिय योजनाहरू
लैंगिक र विकास पहुँच (जिपडी)	नवौं (१९७७-२००२), र दशौं (२००३-२००८) पाँच वर्षिय योजनाहरू

सरकारका योजना तथा कार्यक्रम

स्थानीय तह

सरकारका योजना तथा कार्यक्रमहरू	विवरण
लैंगिक उत्तरदायी बजेट तयारी तालिम, इटहरी उपमहानगरपालिका २९-३१ अक्टोबर २०२१	प्रदेश १ मा लैंगिक उत्तरदायी बजेट तयार पार्न प्रदेश सरकारका कर्मचारीहरूलाई सक्षम बनाउने उद्देश्यसहित पासिप कार्यक्रम २०२१/२०२२ अनुसार यो कार्यक्रमको आयोजना गरिएको थियो। प्रदेश तामिल केन्द्रले इटहरीमा तीन दिनसम्म यो तालिम आयोजना गरेको थियो।
महिला सशक्तिकरण कार्यक्रमका लागि प्रादेशिक कार्यविधि, सुदूरपश्चिम प्रदेश २०७७	सुदूरपश्चिम प्रदेशले महिला सशक्तिकरण कार्यक्रमका लागि प्रादेशिक कार्यविधि, २०७७ ल्याएको थियो। प्रदेशकोसामाजिक विकास मन्त्रालयले सम्बन्धित कार्यक्रमका लागि प्रभावकारी बजेट बिनियोजन गरि स्थानीय सरकारमा महिला सशक्तिकरणका गतिविधि सञ्चालन गर्न यो कार्यविधि ल्याएको थियो।
जिइएसआई नीति २०७६, (किर्तिपुर नगरपालिका)	कीर्तिपुर नगरपालिकाले लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण नीति (जेइएसआई) २०७६, संस्थागत व्यवस्थालाई थप सुदृढ गर्न र जेइएसआईलाई सम्बन्धित नीतिहरूमा समावेश गर्न तयार गरेको थियो।
महिला स्वरोजगार कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७६ (विरेन्द्रनगर नगरपालिका)	आर्थिक सशक्तिकरण, प्रतिष्ठा र समाजको हरेक तहमा समान सहभागिताको सम्मान गर्दै महिलाको दिगो विकास हासिल गर्न विरेन्द्रनगर नगरपालिकाले महिला स्वरोजगार कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि २०७६ ल्याएको छ। यो कार्यविधि स्वीकृत भएर हाल कार्यान्वयनमा पनि आएको छ।
नेपाल सरकारको “राष्ट्रपति महिला उत्थान कार्यक्रम”	राष्ट्र निर्माण र आर्थिक सशक्तिकरणका सबै चरणमा महिलाको समान सहभागिता बनाउनमा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले तथा दलित आदिवासी जनजाति तथा मुस्लिम महिलाहरूका निम्ति सीप विकास तथा क्षमता अभिवृद्धि तालिम दिने उद्देश्यले महिला तथा बालबालिका मन्त्रालयमार्फत “राष्ट्रपति महिला सशक्तिकरण कार्यक्रम” देशभरका प्रस्तावित कुल ४० जिल्लामध्ये २६ जिल्लामा सुरु भएको छ। यसका लागि कुल बजेट ५ करोड ५० लाख बिनियोजन गरिएको छ।

बालविवाह अन्त्य गर्ने राष्ट्रिय रणनीति- २०१६

नेपालले बालविवाहको अन्त्य गर्नका लागि राष्ट्रिय रणनीति २०१६ अपनाएको छ। यो रणनीतिले किशोरीहरुको सशक्तिकरण र शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्दै सन् २०३० सम्ममा बालविवाहलाई अन्त्य गर्ने लक्ष्य राखेको छ।

बेटी पढाउ : बेटी बचाउ अभियान (मधेश प्रदेश)

सन् २०१६ मा नेपाल सरकारले सन् २०३० सम्ममा बालविवाहको अन्त्य गर्ने लक्ष्यसहित राष्ट्रिय नीति तर्जुमा गरेको थियो। यो सँगै प्रदेश २ ले सन् २०१९ को सुरुवातमा “बेटी बचाउ: बेटी पढाउ” अभियान सुरु गर्‍यो। यो कार्यक्रमअन्तर्गत हरेक किशोरीले आफ्नो नागरिकाको प्रमाण पत्र पाएसँगै एकमुष्ट रुपमा एक लाख २५ हजार रुपैयाँ आफ्नो शिक्षाको खर्चका लागि पाउनेछन्।

लैंगिक हिंसाविरुद्धको अभियानको वार्षिक कार्यान्वयन कार्ययोजना, २०७६

यो अभियानले निम्नानुसारका क्षेत्रहरुमा हुने हिंसालाई सम्बोधन गर्ने लक्ष्य राखेको छ: घरेलु हिंसा, वैदेशिक रोजगारीमा हुने हिंसा, मनोरञ्जन क्षेत्रमा काम गर्ने महिलासँग सम्बन्धित हिंसा, यौन हिंसा र दुर्व्यवहारलगायतका अन्य हिंसाहरु। सामाजिक विकास मन्त्रालयले समाजमा हुने विभिन्न यौनजन्य हिंसाको रोकथाम गर्न, विधालयमा हुने यौनजन्य हिंसा र योसँगसम्बन्धीत सूचना दिने गतिविधि सञ्चालन गर्नमा जिम्मेवार हुन्छ भने संघ प्रदेश र स्थानीय तहमा लैंगिक उत्तरदायी बजेट तर्जुमा नेपाल प्रहरीको जिम्मेवारीमा रहने गरिएको हुन्छ।

भाग २ : सम्बन्धित समूहसँग छलफल

यो अध्यायले तीन सम्बन्धित समूहसँगको छलफलबाट प्राप्त परिणामको बारेमा विस्तृतमा प्रस्तुतीकरण र छलफललाई विश्लेषणात्मक रुपमा प्रस्तुत गरेको छ। निष्कर्षहरुलाई निम्नानुसारका मुख्य शीर्षकहरुमा प्रस्तुत गरिएको छ: जनसांख्यिकीय जानकारी, स्वामित्व र अन्य

२.१ जनसांख्यिकीय जानकारी

प्रतिक्रिया दिनेहरुको जानकारीलाई निम्नानुसार विश्लेषण गरिएको छ।

२.१.१ भौगोलिक क्षेत्र

बागमती प्रदेशको मनवानपुर जिल्लाको राक्सिराङ गाउँपालिकाको जिर्से बंकिम र चुरीडाँडामा भएका तीन समूहसँगको सम्बन्धित छलफलमा प्राप्त जानकारीबाट यो निष्कर्ष निकालिएको छ।

२.१.२ उमेर

छलफलमा भाग लिनेहरुमा सबै उमेर समूह (१० देखि २५ भन्दा माथि)को प्रतिनिधित्व गर्ने उतरदाताहरु थिए। सबैभन्दा धेरै उमेर २५ र त्योभन्दा माथि रहेको थियो, जसमा जिर्सेमा १५ (७६ प्रतिशत), बंकिममा १० (४५ प्रतिशत) र चुरीडाँडामा ११(५० प्रतिशत) सहभागी थिए।

त्यस्तै, १८ देखि २४ वर्षसम्मको उमेर समूहमा जिर्सेमा ४ (२० प्रतिशत), बंकिममा ४ (१८ प्रतिशत) र चुरीडाँडामा ६ (२७ प्रतिशत)को उपस्थिति थियो। सबैभन्दा कम उमेर समूह १० देखि १७ सम्म थियो, जसमा जिर्सेमा १ (५ प्रतिशत), बंकिममा ८ (३६ प्रतिशत र चुरीडाँडामा ५ (२२ प्रतिशत)को उपस्थिति थियो।

तालिका १ : जिर्सेडाँडाका उत्तरदाताहरूको उमेर समुह

आधार	श्रेणी	मात्रा	प्रतिशत
उमेर	१०-१७	१	५
	१८-२४	४	२०
	२५ र २५ भन्दा माथि	१५	७५

तालिका २: बंकिमडाँडाका उत्तरदाताहरूको उमेर समुह

आधार	श्रेणी	मात्रा	प्रतिशत
उमेर	१०-१७	८	३६.३
	१८-२४	४	१८.१
	२५ र २५ भन्दा माथि	१०	४५.६

तालिका ३: चुरीडाँडाका उत्तरदाताहरूको उमेर समुह

आधार	श्रेणी	मात्रा	प्रतिशत
उमेर	१०-१७	५	२२.८
	१८-२४	६	२७.२
	२५ र २५ भन्दा माथि	११	५०

२.१.३ आयको स्रोत

सम्बन्धित समुहसँगको छलफलमा भाग लिएका उत्तरदाताहरू निम्न आय भएको परिवारबाट भएकाले उनीहरूको मुख्य आयको स्रोत पशुपालन र कृषिबाट रहेको छ। उत्तरदाताहरू मध्येका अधिकांश जसको विवाह भएको छ उनीहरू पशुपालनमा संलग्न रहेको पाइएको छ। जिर्सेका उत्तरदाताहरूले रेतमा गर्ने परिश्रमबाट दैनिक ४ सय रुपैयाँ अम्दानी पनि गर्ने गरेका छन्। सम्बन्धित समुहसँगको छलफलमा समावेश उत्तरदाताहरूमध्ये बंकिमका एक जना भने स्वास्थ्य स्वयं सेविका रहेको पाइएको छ।

२.२ जमिनको स्वामित्व

सम्बन्धित समुहसँगको छलफलमा समावेश रहेका उत्तरदाताहरू मध्ये अधिकांश कृषि पेशामा संलग्न भएतापनि उनीहरूले काम गर्ने जमिन भने उनीहरूको नाममा छैन। जिर्सेका उत्तरदाताहरू मध्ये कसैसँग पनि जमिन माथि स्वामित्व छैन। त्यस्तै, केहीको नाममा आफ्नो जमिन भएतापनि चुरीडाँडाका उत्तरदाता र उनीहरूको परिवारले प्रयोग गर्दै आएको जमिन उनीहरूको नाममा दर्ता भएको छैन। यीमध्ये एक जनाको मात्रै आफूले काम गर्ने जमिन आफ्नो नाममा दर्ता भएको छ।

“घर र जमिन सबै आफ्नो श्रीमानहरूको नाममा दर्ता भएको छ। हाम्रो नाममा कुनै जमिन वा घर छैन किनकी उनीहरू (श्रीमान)ले हामी सम्पत्ती लिएर भाग्यै भन्ने सोच्छन्।”

(सहभागी १, जिर्से डाँडा)

२.३ अन्य निष्कर्षहरू

सम्बन्धित समुहसँगको छलफलमा भाग लिएका सहभागीहरूले दिएको उत्तरलाई विश्लेषण गर्दा हामीले उनीहरूले बताएको यथार्थको आधार मा एउटा विश्लेषणात्मक वर्गीकरण तयार गरेका छौं।

२.३.१ पितृसत्तात्मक संस्कारमा महिलाबारे रुढिबादी धारणा

सम्बन्धित समूहसँगको छलफल पुरा भएपछि प्राप्त निष्कर्षमा घरायसी काममा संलग्न महिलाहरू (उत्तरदाताहरू)लाई उनीहरूले गरेको योगदानको श्रेय नदिइएको देखियो । उनीहरूले राम्रो आमदानी गरेतापनि तयसलाई उनीहरूले आफ्नो लागि प्रयोग गर्न नपाएको र उक्त आमदानीलाई परिवारकै सम्पत्तिको रूपमा मानिएको देखिन्छ ।

“व्यक्तिगत घरायसी विषयमा समस्याको सामना गर्नुपर्ने अवस्थामा यो गाउँका महिलाहरू रक्षात्मक छन् । उनीहरू कुनै पनि विवादलाई आफैले समाधान गर्ने प्रयास गर्छन् र अन्य महिला सदस्यहरूको हस्तक्षेपलाई मन पराउँदैनन् ।”
(सहभागी ३, जिर्से डाँडा)

“मलाई अरुको बारेमा त थाहा छैन, तर मैले कमाएको पैसा मेरो परिवारको आवश्यकता पुरा गर्नका लागि खर्च हुन्छ । यदि मैले कुनै कुरा किन्नु पर्ने छ भने मलाई धेरै पैसा चाहिँदैन । १ हजार रुपैयाँ भएमा मलाई बजार जान पुग्छ र बाँकी पैसा मेरो सम्पूर्ण परिवारको खर्चको रूपमा प्रयोग गर्नमा जान्छ ।”

(सहभागी २, जिर्से डाँडा)

२.३.२ महिला समूहहरू

राक्सिराङ गाउँपालिकाको स्थानीय सरकारसँगको परामर्श बैठकमा गाउँपालिकाका प्रत्येक वडामा महिला समूह भएको बताइएको थियो । तर, सम्बन्धित समूहसँगको छलफलमा भने जिर्से, बंकिम र चुरीडाँडामा महिला समूह नभएको पाइएको छ ।

“होइन, हामीसँग महिला समूह छैन । बरु, हामीसँग किसान समूह छ, जसमा महिलाहरू पनि सदस्य छन् । तर, स्थापित कुनै पनि समूहका प्रतिनिधिहरू भने पुरुष नै छन् ।”

(सहभागी ३, जिर्से डाँडा)

२.३.२ घरेलु हिंसा

सम्बन्धित समूहसँगको छलफलका क्रममा तीन वटै ठाउँ उत्तर दाताहरूले विभिन्न किसिमका हिंसा रूपहरू पहिचान गरेका छन्। यी क्षेत्रहरूमा घरेलु हिंसा स्पष्ट रूपमा देखिएतापनि हिंसालाई सामान्य बनाइने र सहनशीलता र पारिवारिक मेलमिलापलाई व्यक्तिगत स्वास्थ्यभन्दा माथि राखिने संस्कृतिमा यी समुदाय बस्ने भएकाले त्यहाँका महिलाहरू यस्तो परिस्थितिलाई सहने र स्वीकार गर्नु बाध्यता ठान्ने गरेका छन् ।

“हामी कहिँ पनि जाँदैनौं । यदि हाम्रा श्रीमानले हामीलाई दुर्व्यवहार गरेमा हामी सेतमा जान्छौं र आफ्नो रिस पोखेर घर फर्किँएर आउँछौं ।” (सहभागी १, बंकिम डाँडा)

भाग ३: स्थानीय सरकार

राक्सिराङ्ग गाउँपालिकाका पदाधिकारीहरूसँग परामर्श बैठक गरिएको थियो । सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँगको छलफलमार्फत प्राप्त गरेको प्राथमिक तथ्यांकबाट निकालिएका निष्कर्षहरू निम्नानुसार छन् ।

३.१ विभिन्न समूहहरूको प्रावधान

राक्सिराङ्ग गाउँपालिकाका पदाधिकारीहरूसँगको परामर्श बैठकमा गाउँपालिकाका नौ वडा समूहहरूमा किसान समूह, आमा समूह र महिला समूह भएको पाइएको थियो ।

“हामीसँग ९ वटै वडामा महिला, आमा र किसान कमिटीहरू छन् ।” (पूर्व उपाध्यक्ष, राक्सिराङ्ग गाउँपालिका)

३.२ महिला सशक्तिकरण सँग सम्बन्धित कार्यक्रमहरू

समुदायमा महिलाहरूको उत्थानका लागि गाउँपालिकाले संस्थागत तालिम (प्रस्तावना तालिम)लगायतका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ, जसमा महिलाहरूलाई आवश्यक प्रशिक्षण दिने गरिन्छ । हालसम्म उक्त तालिम ६० जना महिलाहरूलाई दिइएको छ । त्यस्तै, गर्भवस्थाको समयमा भरतपुर अस्पताल जानुपर्ने बिरामीहरूलाई निःशुल्क एम्बुलेन्सको सेवाको पनि व्यवस्था गरिएको छ । गाउँपालिकाले उनीहरूको खर्चका लागि ५ हजार रुपैयाँ पनि दिने गरेको छ । विवाहपछि महिलामा पढ्ने चाहनालाई पुनर्जीवित गर्न गाउँपालिकाले “बुहारी छात्रबृद्धि कार्यक्रम” पनि सञ्चालनमा ल्याएको छ ।

“विवाहपछि धेरै महिलाहरू शिक्षाबाट वञ्चित हुनुपर्ने अवस्था छ । त्यसैले हामीले बुहारीहरूलाई छात्रबृद्धि दिन्छौं, जसले गर्दा घरपरिवार मा पनि बुहारीले “निःशुल्क” सेवा पाइरहेको हो भन्ने सोच बन्ने भएकाले कुनै समस्या उत्पन्न हुँदैन ।”

(पूर्व उपाध्यक्ष, राक्सिराङ्ग गाउँपालिका)

३.३ सहभागी हुन अनिच्छुक

वडाका महिला जनप्रतिनिधिहरूको सशक्तिकरण विकास गर्न आवश्यक कार्यक्रमहरू सिमित मात्रामा सञ्चालन भइरहेका भएतापनि यी कार्यक्रमहरूमा सहभागी हुन नचाहनु प्रभावकारी परिवर्तन ल्याउनका लागि प्रमुख कमजोरी रहेको बताइएको छ । सँगै, स्थानीयहरू आफ्नो समस्याको बारेमा वडाका जनप्रतिनिधिहरूलाई सूचित गर्न समेत चाहँदैनन् ।

“केही स्थानीयहरूले वडाका प्रतिनिधिहरू सामु आफ्नो समस्या सूचित गर्न चाहँदैनन् । साथै, वडामा महिलाका लागि विशेष बजेट बिनियोजन समेत गरिएको छैन ।”

(वडा सदस्य, राक्सिराङ्ग गाउँपालिका)

(सोधिएका सम्बन्धित प्रश्नहरूका लागि अनुसूचि १ हेर्नुहोस)

भाग ४: अन्तरवार्ताहरू

महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, महिला तथा बालबालिका विभाग, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय र राष्ट्रिय योजना आयोगका अधिकारीहरूसँग गरिएको विस्तृत अन्तर्वार्ताबाट निम्नानुसारका कमीकमजोरी र सिफारिसहरूको पहिचान गरिएको थियो ।

४.१.१ महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय

नेपालको महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय एउटा सरकारी निकाय हो । यसको उद्देश्य आर्थिक रुपमा विपन्न, सामाजिक रुपमा वञ्चित वा अन्य सेवाबाट वञ्चित महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिकहरूको सशक्त बनाउनु हो ।

निष्कर्षहरू	नीतिगत कमीकमजोरी र कार्यान्वयनका मुद्दाहरू	सिफारिसहरू
नीति निर्माण गर्ने आधार भनेको संविधान हो । संघीय तहले नीतिहरूको फराकिलो ढाँचा बनाउनु, जसका आधारमा प्रादेशिक र स्थानीय तहले काम गर्नु ।	<ul style="list-style-type: none"> महिलाको सम्बन्धमा कानून समावेश भएका एकल कागजातको अभाव कार्यक्रम सञ्चालन गर्न समर्पित र दक्ष टोलीको अभाव बुझ्न सहज भएका स्पष्ट र सटिक कानूनको अभाव 	सीमान्तकृत महिलाहरूको पर्याप्त प्रतिनिधित्व र उनीहरूलाई पर्याप्त अवसरहरू उपलब्ध गराउने नीतिहरू तर्जुमा र कार्यान्वयनमा थप ध्यान केन्द्रित गर्न आवश्यक छ ।

४.१.२ स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय

राष्ट्रिय, प्रादेशिक, जिल्ला र स्थानीय तहमा स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित समग्र नीति तर्जुमा, योजना निर्माण, संगठन विस्तार र निर्माण तथा समन्वयनको सम्पूर्ण जिम्मेवारी स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको पर्छ ।

निष्कर्षहरू	नीतिगत कमीकमजोरी र कार्यान्वयनका मुद्दाहरू	सिफारिसहरू
हालको संविधान महिला मैत्री र उनीहरूको अधिकार समावेश भएको छ । स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित नीतिहरू बढि मात्रामा महिला केन्द्रित छन् । प्राविधिक रुपमा हुने “चेन अफ कमाण्ड”का आधारमा प्रादेशिक र स्थानीय तह नीतिहरू बनाइएको छ । हरेक वर्ष विकास भइरहेको धारणा र अवस्थाबारे जान्न संयुक्त रुपमा राष्ट्रिय स्वास्थ्य समिक्षा हुने गरेको छ ।	<ul style="list-style-type: none"> संस्थागत प्रणालीको अभाव नीतिहरू स्थानीय तहसम्म पुग्दा हराएर जान्छन् । लाभ लिने र सेवा प्रदायकबीचमा सञ्चारको अवस्थामा कमजोरी छ । 	<ul style="list-style-type: none"> महिलाहरूको विभाजनलाई कम गर्नका लागि लक्षित हस्तक्षेप गरि काम हुनुपर्छ । संघीयदेखि स्थानीयतह सम्म र लाभ लिने र सेवा प्रदायकहरूबीच सञ्चारका माध्यमहरूमा रहेका कमीकमजोरीहरूको उचित पहिचानका लागि आवश्यक अनुगमन प्रणालीको स्थापना हुन आवश्यक छ ।

8.9.3 राष्ट्रिय योजना आयोग

राष्ट्रिय योजना आयोग नेपाल सरकारको सबैभन्दा उच्च सल्लाहकार निकाय हो, जसको जिम्मेवारी राष्ट्रिय दृष्टिकोण, आवधिक योजनाहरू र विकासका नीतिहरू निर्माण गर्नुमा रहेको छ ।

निष्कर्षहरू	नीतिगत कमिकमजोरी र कार्यान्वयनका मुद्दाहरू	सिफारिसहरू
<p>राष्ट्रिय योजना आयोगले अन्य आयोगहरू (महिला आयोग, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालयलगायत)सँग सम्बन्धित नीतिहरू बनाउँछ। अन्य आयोगहरू योजना आयोगले बनाएका नीतिहरूको कार्यान्वयनका लागि जिम्मेवार हुन्छन् । पञ्च वर्षिय योजनाका साथै राष्ट्रिय योजना आयोगसँग हरेक वर्ष अघावधिक गरिँदै आएको ३ वर्षे योजना पनि छ, जसले बाँकी आयोग र प्रदेश तथा स्थानीय तहले व्यस्त गरेका समस्या र मुद्दाहरूलाई समेट्ने गर्छ ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> सीमान्तकृत समुदायका लागि निर्णय गर्ने स्थानमा आफ्नो प्रतिनिधित्वको अभाव निर्णय गर्ने पदमा दक्ष जनशक्तिको अभाव महिलाहरूलाई प्रतिनिधित्व दिइएतापनि यसमा सामान्यतया राम्रो पृष्ठभूमिका महिलाहरू छन् । 	<ul style="list-style-type: none"> दिगो विकासका योजनासँग सम्बन्धित कामहरू महिलालाई फाइदा पुग्ने बनाउनमा ध्यान दिनुपर्छ । सीमान्तकृत समुदायका मुद्दाहरूलाई सम्बोधन गर्न र योजना तथा नीतिहरूमा उनीहरूको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न सक्ने दक्ष जनशक्ति नियुक्त गर्न आवश्यक छ ।

8.9.8 राष्ट्रिय समावेशी आयोग

राष्ट्रिय समावेशी आयोगले स्वस आर्थ, पिछडिएका वर्ग, अपांगता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक, मजदुर, किसान, अल्पसंख्यक तथा सीमान्तकृत समुदाय, कर्णालीका नागरिक, पिछडिएका क्षेत्रका नागरिक र आर्थिक रूपमा विपन्न रहेका समुदायको अधिकार र हितको संरक्षण तथा प्रवर्द्धनसँगै त्यस्ता समुदायको सशक्तिकरणका लागि काम गर्छ ।

निष्कर्षहरू	नीतिगत कमिकमजोरी र कार्यान्वयनका मुद्दाहरू	सिफारिसहरू
<p>राष्ट्रिय समावेशी आयोगले सबै पिछडिएका र सीमान्तकृत समुदायको समग्र सशक्तिकरणका लागि मुख्य गरि नीतिगत सिफारिसमार्फत काम गर्छ ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय समावेशी आयोगले गरेका सबै कामहरूमा महिलालाई विशेष प्राथमिकता दिइएको छैन । आयोगले सामान्यतया पिछडिएका, अल्पसंख्यक र सीमान्तकृत समुदाय सम्पूर्णलाईनै केन्द्रमा राख्ने गरेको छ । सीमान्तकृत समुदायमा भएका महिलाहरूको बारेमा यकिन तथ्यांकन उपलब्ध छैन । राष्ट्रिय समावेशी आयोगले सिफारिस गरेका सबै नीतिहरूको कार्यान्वयन अझै प्रभावकारी हुन सकेको छैन । 	<p>सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरूको छुट्टै तथ्यांक उपलब्ध भएमा यो तथ्यांक सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरूले भोग्ने धेरै समस्याहरूलाई सम्बोधन गर्न प्रभावकारी हुन्थ्यो ।</p>

४.१.५ महिला तथा बालबालिका विभाग

यो विभाग नेपाल सरकारको महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय र समाज कल्याण अन्तर्गतको एउटा कार्यान्वयन शाखा हो। यो विभागको मुख्य उद्देश्य विशेष गरि आर्थिक रुपमा विपन्न, सामाजिक रुपमा विभेदमा परेका वा अन्य रुपमा पछि परेका महिलाहरूलाई सशक्तिकरण गर्नु रहेको छ।

निष्कर्षहरू	नीतिगत कमिकमजोरी र कार्यान्वयनका मुद्दाहरू	सिफारिसहरू
यो विभाग एउटा स्वतन्त्र निकाय हो, जसले विभिन्न कार्यक्रम गर्ने र पुराना कार्य सम्पादन गर्ने गर्दछ। विभागले कुनै पनि नीति निर्माण गर्न नसकेपनि सुझाव दिन भने सक्छ।	विभिन्न मन्त्रालय र विभागबीच समनवयको अभाव छ।	विशेष गरी नीतिकेन्द्रित कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनमा मन्त्रालय र विभागहरूबीच आवश्यक अनुगमन तथा मूल्यांकन संयन्त्र, सञ्चार प्रणालीको स्थापना, समुचित अनुगमन र मूल्यांकन आवश्यक छ।

४.२ नागरिक समाजसँगको अन्तर्वार्ता

महिला सशक्तिकरणको क्षेत्रसँग सम्बन्धित नागरिक समाजका विगतका कार्यक्रम र नीतिहरू बुझ्नका लागि सीमान्तकृत समुदाय र महिलाहरूको प्रतिनिधित्व, सहभागीता र उत्थानका लागि काम गर्ने गैर-नाफामूलक संस्थाका सम्बन्धित अधिकारीहरूसँग विस्तृतमा अन्तर्वार्ता गरिएको थियो।

४.२.१ समता फाउन्डेसन

समता फाउन्डेसन नेपालको एकमात्र दलित नेतृत्व भएको स्वतन्त्र अनुसन्धान संस्थान हो, जुन जातीय भेदभाव र दलित समुदायको सन्दर्भमा प्रमाणमा आधारित नीतिहरूको खोजि र वकालत गर्नमा समर्पित छ।

निष्कर्षहरू	नीतिगत कमिकमजोरी र कार्यान्वयनका मुद्दाहरू	सिफारिसहरू
समता फाउन्डेसनले जातीय भेदभाव र छुवाछुट उन्मुलनको लागि अनुसन्धान र वकालत गरेको छ। उनीहरूको प्रमुख परियोजना: सामाजिक न्यायका लागि संगठन निर्माणले भेदभावको विरुद्धमा आवाज उठाउन नामांकन गरिएका ३२ जनालाई सकारात्मक प्रभाव पारेको छ।	<ul style="list-style-type: none"> सम्बन्धित नीतिहरूको उपलब्ध भएतापनि सम्बन्धित अधिकारीहरूका बीच आवश्यक भूमिका र जिम्मेवारीको अभाव छ। मानिसलाई गरिने व्यवहार र उनीहरूको प्रतिनिधित्वका विषयमा पनि भेदभाव छ। भेदभाव भइरहेको भावनाको अनुभव कार्यक्षेत्र पाइन्छ। 	महिलाहरूलाई लौकिक आधारमा हुने हिंसासँग सम्बन्धित तालिमहरू दिन आवश्यक छ। यसले उनीहरूलाई आफ्नो निरिधित आफैं जागरुक हुन सक्छन्। यसको निरिधित सबैभन्दा उत्कृष्ट तरिका संगठनको निर्माण गर्ने (जसले उनीहरूलाई आफ्नो निरिधित कुनै तैस्रो व्यक्तिले नभएर आफैं आवाज उठाउन सक्षम बनाउँछ) र फरक फरक कथा सुनाउने हो।

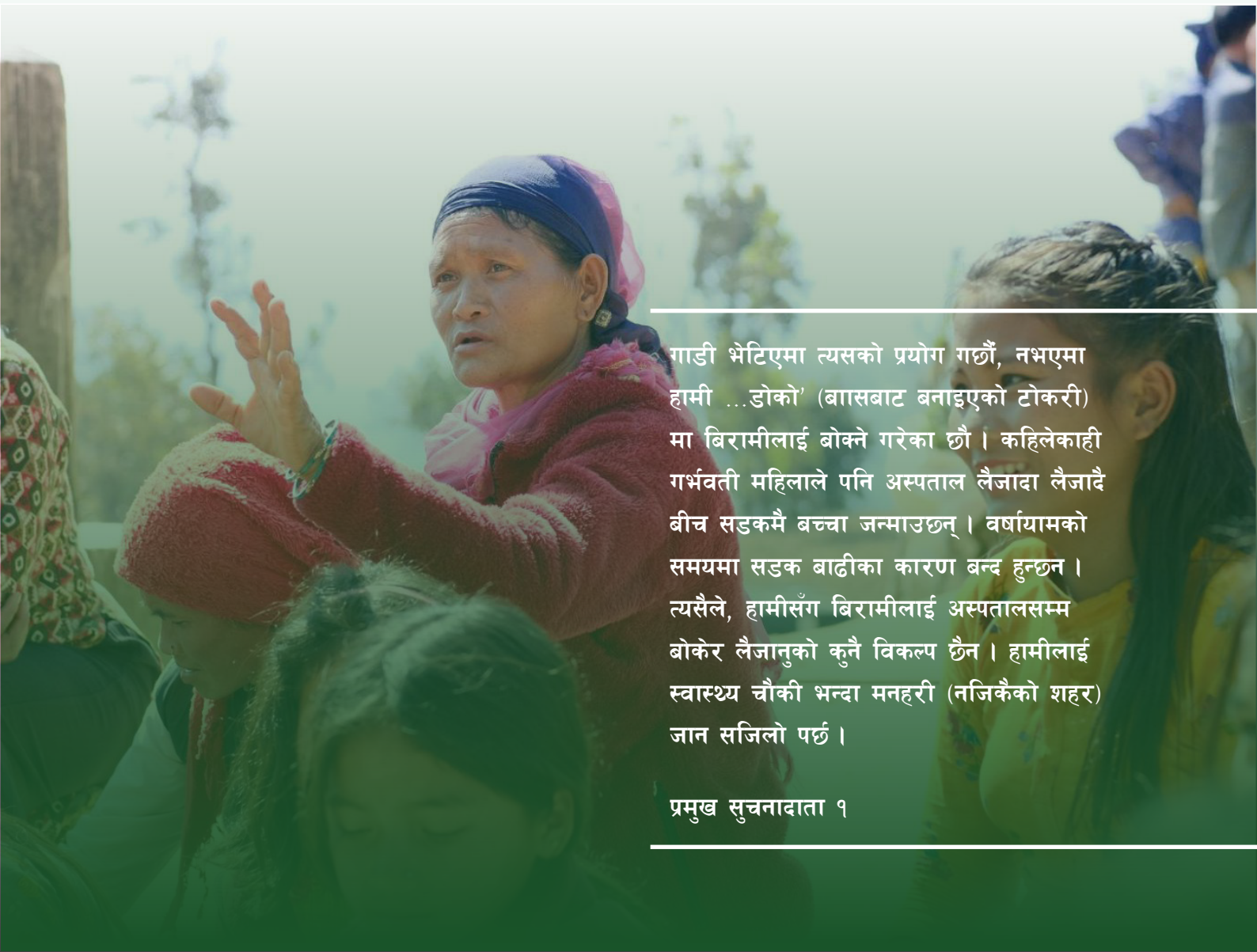
४.२.२ महिला, कानून र विकासका लागि फोरम

महिला, कानून र विकासका लागि फोरम संस्था महिला, बालबालिका, अल्पसंख्यक र सीमान्तकृत समूहको अधिकारको संरक्षण, प्रवर्द्धन र उपभोगमा संलग्न भएर काम गरिरहेको एक गैर-नाफामूलक गैरसरकारी संस्था हो।

निष्कर्षहरू	नीतिगत कमिकमजोरी र कार्यान्वयनका मुद्दाहरू	सिफारिसहरू
<p>महिला, कानून र विकासका लागि फोरमले नेपालमा महिलासँग सम्बन्धित मुद्दामा धेरै अनुसन्धान गरेको छ । यो संस्थाले लैंगिक आधारमा हुने हिंसाविरुद्ध लड्न र न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्न तालिम तथा वकालतसँग सम्बन्धित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने गरेको छ ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय सरकारमा महिलाको प्रतिनिधित्व भएतापनि उनीहरुका लागि आवश्यक तालिम र क्षमता विकासका कार्यक्रमको निकै अभाव छ । महिलाहरुमा निर्णय गर्ने क्षमताको चरम अभाव देखिएको छ । विभिन्न संस्थागत व्यवस्था र कार्यान्वयनका कार्यदेशिका बीचमा गठिभर विभाजनको अवस्था छ र यसलाई नीति वा कानूनमा पनि समावेश गरिएको छैन । 	<p>कानूनमा परिवर्तन ल्याउनका लागि प्रभावकारी वकालत आवश्यक हुन्छ, जसमा आम जनमानसमा टेलिभिजन, रेडियो कार्यक्रम, सामाजिक सञ्जालजस्ता विभिन्न माध्यमबाट अनुसन्धान, अध्ययन, तथ्यांक र जनचेतना आवश्यक हुन्छ, जसले उक्त विषयलाई सम्बन्धित सरोकारवालाहरुबीच बहसको विषय बनाउँछ ।</p>

(सम्बन्धितप्रश्नहरुका लागि अनुसूचि २ हेर्नुहोस)

गाडी भेटिएमा त्यसको प्रयोग गर्छौं, नभएमा हामी ...डोको' (बासबाट बनाइएको टोकरि) मा बिरामीलाई बोक्ने गरेका छौं । कहिलेकाही गर्भवती महिलाले पनि अस्पताल लैजादा लैजादै बीच सडकमै बच्चा जन्माउछन् । वर्षायामको समयमा सडक बाढीका कारण बन्द हुन्छन् । त्यसैले, हामीसँग बिरामीलाई अस्पतालसम्म बोकेर लैजानुको कुनै विकल्प छैन । हामीलाई स्वास्थ्य चौकी भन्दा मनहरी (नजिकैको शहर) जान सजिलो पर्छ ।

प्रमुख सुचनादाता १

खण्ड ४: मुख्य निष्कर्षहरू

नीतिगत कुराहरूमा जानकारी तथा अनुभव भएका पेशागत व्यक्तिहरूका समूह (अधिकांश महिला)ले राक्सराङ्ग गाउँपालिकामा स्थानीय सरकारसँग परामर्श बैठकका साथै सम्बन्धित समूहसँग छलफल सञ्चालन गरेको थियो। अनुसन्धान सहायकहरूको समूहले प्रमुख जानकारीका लागि आवश्यक अन्तर्वार्ताहरू गरेका थिए।

निष्कर्ष १ : महिलाको सक्रिय सहभागितामा सिमितता

नेपालमा स्थानीय तहमा महिलाको सामाजिक आर्थिक अवस्था सरकारी संयन्त्र, गैर सरकारी संस्था तथा अन्तराष्ट्रिय विकासका संगठनहरूको बढिरहेको प्रयासका बीच पनि उल्लेखनीय रूपमा सुधार हुन सकेको छैन। निष्कर्षहरूमध्येमा स्थानीय सरकारका प्रतिनिधिले ९ वटै वडामा आमा समूहको स्थापना गरिएको पुष्टि गरेतापनि सम्बन्धित समूहसँगको छलफलमा भाग लिइएका सहभागीहरूलाई भने यस्तो व्यवस्थाको बारेमा जानकारी नै नभएको पाइएको थियो। यसले सरकारले बनाएका विद्यमान नीतिहरूको कार्यान्वयनमा भएको कमिकमजोरीलाई उजागर गर्दछ।

स्थानीय सरकारका प्रतिनिधिहरूले महिला सशक्तिकरणका लागि आर्थिकार्जनका गतिविधिका लागि सीपमा आधारित तालिम र विवाहित युवतीहरूलाई शिक्षित बनाउन सहयोग गर्ने “बुहारी छत्रबुति योजना” जस्ता केही कार्यक्रमहरू भएको दाबी गरे। स्थानीय सरकारले गरेका यस्ता थोरै प्रयासहरू पनि प्रशंसा योग्य भएतापनि कर्मचारीतन्त्र र जटिलताजस्ता जटिलताको प्रकृतिले यी कार्यक्रमहरू महिलाहरूको पहुँच योग्य छैनन्। यी कार्यक्रमबाट लाभ लिनका लागि आवश्यक समग्र प्रक्रिया र कागजातहरू गर्न आवश्यक शिक्षा र चेतनाको उनीहरूमा अभाव छ।

निष्कर्ष २ : नीति कार्यान्वयनमा स्थानीय सरकारको अवस्था

स्थानीय सरकारका महिला अधिकारीहरूले पनि आफूले बुझ्ने शैलीमा सुचनामा पहुँच नभएको अवस्थामा स्थानीय महिलाहरूले सुचनामा स्पष्ट पहुँच राख्ने कुरामा ठूलो सञ्चार अभाव रहेको छ। सामान्यतया स्थानीय सरकारसँग आवश्यक क्षमता, संयन्त्र र नीतिहरूलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न र स्थानीय महिलाहरूलाई त्यसबाट उपलब्ध सेवा प्रवाह

गर्नका लागि आवश्यक ज्ञानको अभाव छ। स्थानीय सरकारमा महिलाको प्रतिनिधित्व भएतापनि यी महिला अधिकारीहरूको लागि तालिम र क्षमता विकासका कार्यक्रमहरूको अभाव छ। महिला अधिकारीहरूका आवाज, अनुभव र उनीहरूले भोग्नु परेको चुनौतीहरूलाई आवश्यक सुनुवाई वा सम्बोधन गरिएको छैन।

निष्कर्ष ३: युवा किशोरीहरू सबैभन्दा धेरै प्रभावित

मुख्यतया घरयासी काम र आयआर्जनका कार्यमा संलग्न युवा किशोरीहरू विद्यालय जान पाउँदैनन्। उनीहरूको सामाजिक सांस्कृतिक संरचनाका कारण उनीहरूको विवाह १२ देखि १३ वर्षमा हुन्छ, जसले किशोरावस्थामा गर्भावस्था हुनसक्ने दरलाई उच्च बनाउँछ। यी युवा किशोरीहरूको सुचनाको स्रोत मुख्यतया विवाहअघि आमा र विवाहपछि श्रीमान हुन्। यो समुदायका किशोरीहरूका लागि यो एउटा विषाप्त चर्क हो जहाँ एउटा मुद्दाले अर्को समस्या निम्त्याएर मुमरी निर्माण गर्छ, जसबाट उतिकन जाह्रो हुन्छ।

निष्कर्ष ४: समाधान नभएका पुराना समस्याहरू

यी समुदायका महिलाहरू मुख्यतया दैनिक रूपमा खाना पकाउने, भाँडा माफ्ने, जाइवस्तुलाई हेरचाह गर्ने, घाँस जम्मा गर्ने र बच्चा हुर्काउनेजस्ता घरयासी कामकाज र स्वार्थिक आमदानी गर्ने कामहरूमा संलग्न हुन्छन्। यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकारको विषयमा सुचना दिने मुख्य स्रोत एक महिला सामुदायिक स्वास्थ्य स्वयंसेविका हुन्, जो अत्यन्तै कम स्रोतसाधनका बीच आफ्नो क्षमताभन्दा धेरै काम गर्न बाध्य छन्। उनीहरूको आयस्रोत वार्षिक रूपमा जाइवस्तु पालन र केही बालिहरू उब्जाउबाट फरक फरक हुन्छ (२ हजार रुपैयाँ देखि १० हजार रुपैयाँसम्म), जसमध्ये धेरै उनीहरूकै पारिवारिक आवश्यकतामा खर्च हुन्छ। घरेलु हिंसाका घटनाहरू धेरै भएपनि महिलाहरूमाथिमा यसलाई सम्बोधन गर्ने कुनै संयन्त्रको अस्तित्व छैन।

उनीहरूको आवश्यकताको बारेमा कुराकानी गर्न खोजदा प्रायः परिवारको महिला सदस्यभन्दा पुरुष सदस्यलाई सुनिने सम्भावना बढि छ। राजनीतिक रूपमा पनि उनीहरूको सहभागिता एकदमै सीमित छ र सहभागीता हुन पाएमा पनि उनीहरूको उपस्थिति देखावटी मात्रै छ, जहाँ उनीहरू कुनै पनि

मुख्य जिम्मेवारी नपाउने वा निर्णय गर्ने क्षमता र प्रक्रियामा सहभागी हुने अवसर पाउँदैनन् । उनीहरू अशिक्षित भएका कारण प्रभावकारी रूपमा सहभागी हुन आवश्यक साक्षरता उनीहरूमा हुँदैन र उनीहरूलाई “असक्षम” भएको भन्दै बहिष्कार गरिन्छ । उनीहरूले गर्ने मतदानको खनोट पनि उनीहरूका श्रीमान वा दाजुभाईले गर्ने गर्छन् ।

निष्कर्ष ५: जागरुकता र पहुँचको कमी

आफ्नो क्षेत्रको भौगोलिक बनावट र उचित सडक पूर्वाधारको अभावका कारण यी समुदायका महिलाहरूले पानी ल्याउने, घाँस र दाउरा सोज्ने तथा नजिकको स्वास्थ्य चौकी पुग्न पनि लामो दुरी (३ घण्टा वा सो भन्दा बढि) पैदल यात्रा गर्नुपर्छ । धेरैजसो समय उनीहरूसँग सवारी साधन/एम्बुलेन्स सेवाको उपलब्धता हुँदैन र उनीहरूले बिरामी मानिसलाई “डोको” (गाउँघरमा सामान बोक्न प्रयोग हुने बाँसबाट बनेको टोकरि)मा राखेर लामो दुरी हिँडनुपर्छ, जसका लागि २-३ घण्टा लाग्छ । प्रायः गर्भवति महिलाहरूलाई पनि यसरी नै बोकिन्छ, र कहिले काँही उनीहरूले बाटोमै बच्चा जन्माउन पनि बाध्य हुनुपर्ने अवस्था आउँछ ।

वर्षायामको समयमा यी समुदायका महिलाहरूलाई पहिरो र बाढीका कारण सामान्य स्वास्थ्य सेवाको उपयोग गर्न पनि थप कठिन अवस्था हुन्छ । त्यस्तै, उनीहरूको समुदायमा कुनै पनि महिला समूह छैनन् । सञ्चारको माध्यम स्थापित नभएका कारण उनीहरू आधारभूत सूचनाको पनि पहुँचमा हुँदैनन् । राक्सिराङ्ग गाउँपालिकाको कार्यालय पुग्न एक दिन समय लाग्ने भएकाले उनीहरू त्यहाँ जान चाहँदैनन् । धेरै जसो महिलाहरू सँग नागरिकता छैन । उनीहरूमा सरकारले दिने सेवा सुविधाका लागि नागरिकता आवश्यक कागजात भएको भन्ने चेतना भएपनि उनीहरूको प्राप्त गर्ने सम्पूर्ण प्रक्रिया जटिलठान्छन् र गाउँपालिकाको कार्यालय पुग्न पुरै एक दिन

लाग्ने भएकाले उनीहरू यो प्रक्रियामा संलग्न हुन चाहँदैनन् । त्यसको साउनीहरूको ध्यान घरायसी काम र आर्यआर्जन गर्ने क्रियाकलापमा हुन्छ ।

गाउँपालिकामा एम्बुलेन्सको सेवा उपलब्ध छ । तर, हामीले यसलाई सितैमा उपयोग गर्न पाउँदैनौं । पीडित महिलाका लागि एम्बुलेन्स सेवामा १० प्रतिशत छुट दिने भनिएको छ, तर पनि यो व्यवस्था अहिलेसम्म कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । सामान्यतया: आपत्कालिन अवस्था आएमा हामीले बिरामीलाई स्वास्थ्य चौकी वा अस्पतालसम्म बोक्नुनै परेको छ ।

प्रमुख सुचनादाता २

कुनै पनि प्रकारको दुर्व्यवहारको बारेमा कुरा गर्न हामीमध्ये अधिकांश हिचकिचाउँछौं । हाम्रो सबै सम्पत्ति हाम्रा श्रीमानको नाममा छ । त्यसैले आवाज उठाउने वा कारबाहीको दायरामा ल्याउने कुरामा हामीसाग पर्याप्त शक्ति छैन, किनभने त्यसो गरेमा हामीलाई बस्ने ठाउँ नै नहुने अवस्था आउँछ ।

प्रमुख सुचनादाता ३

खण्ड ५: निष्कर्ष र सिफारिसहरु

सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरुका लागि लैंगिक असमानताको बोझ उनीहरुको समुदायको ऋण ठूलो सीमान्तीकरणले बढाउँछ । सीमान्तकृत समुदायको उत्थानका लागि नीति तथा कार्यक्रमहरु मष्टापनि, यस्ता सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरुसम्म पुग्न कुनै पनि खास कार्यक्रमहरु छैनन् । जसो गाडेको पितृसत्तात्मक संघरनाको व्यापकताले उत्थानका कार्यक्रमहरुका सबै लाभ सुरुवातमा यी समुदायका पुरुषमा पुगछन्, र पुरुषले पहिलो पटक यी लाभ उठाएपछि मात्रै महिलाहरुमा पुगछन् । यस्तो अन्तर्निहित लैंगिक पूर्वाग्रह सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरुसम्म पुग्ने कुरामा एउटा प्रमुख बाधा हो र, यसले नै गर्दा लैंगिक भेदभावबाट सबैभन्दा धेरै प्रभावित यी महिलाहरुलाई उत्थान गर्दै लैंगिक समानता हासिल गर्न लैंगिक उतरदायी योजना र नीति निर्माण गर्नु अत्यावश्यक बनाएको छ ।

मुख्यगरी स्थानीय तहमा लागू हुने गरि तल्लो तहमा रहेका सीमान्तकृत महिलाहरुसम्म पुग्नका लागि सबै सरोकारवालाहरुलाई हाम्रो अनुसन्धानको नीतिगत सिफारिस निम्नानुसार छन् ।

सिफारिस १: खाना, पानी, सुरक्षा र सुरक्षित आवासजस्ता आधारभूत जीवनयापनका आवश्यकताहरु र जीविकोपार्जनमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने

- सीमान्तकृत समुदायमा बाँच्नका लागि चाहिने आधारभूत आवश्यकता सुनिश्चित नगरेसम्म उनीहरुलाई लैंगिक समानताको अनुभव गराउनु टाढाको सपना र हनेछ ।
- सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरुको उत्थानका लागि विशेष लक्षित वातावरण र पूर्वाधार निर्माण गर्न आवश्यक छ ।

सिफारिस २: यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकारका सेवाहरुमा पहुँच र सीमान्तकृत समुदायका युवा किशोरी तथा महिलाहरुका लागि सुरक्षित ठाउँलाई प्राथमिकता दिने

- सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरु पहिल्यैबाट जोखिममा छन् । त्यसैले, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकारसँग सम्बन्धित नीति तथा कार्यक्रमलाई

प्राथमिकतामा राखिनुपर्छ । सबै तहका सरकारहरु यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकारको विषयमा संवेदनशिल भएर पारदर्शी संयन्त्रहरुका साथ जवाफदेही हुनुपर्छ ।

- सीमान्तकृत समुदायका युवा किशोरकिशोरी र महिलाहरुका लागि यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकार सेवाहरुमा पहुँच सुनिश्चित गर्न पर्याप्त र सुरक्षित बजेट बिनियोजन गर्न आवश्यक छ ।

सिफारिस ३: स्थानीय साशनलाई सचेतना र क्षमता अभिवृद्धिमाफर्त सुदृढ बनाउने

- सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरुको आवाज र आवश्यकतालाई समायोजन गर्न स्थानीय सरकारमा प्रभावकारी संयन्त्र र प्रक्रियाहरु सुनिश्चित गर्नुपर्छ ।
- स्थानीय सरकारका महिला पदाधिकारीहरु निर्वाचित भएपछि उनीहरुको क्षमता अभिवृद्धिलाई प्राथमिकतामा दिने र सरकारी कार्यालयहरुमा महिला प्रतिनिधिलाई प्रतीकात्मक प्रकृतिको रूपमा प्रयोग गरिने परम्परालाई समाप्त गर्नुपर्छ ।
- सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरुको खाद्यान्न, स्वास्थ्य, शिक्षा र सशक्तिकरणको अधिकार पुरा गर्न सबै तहका जिम्मेवार अधिकारीहरुलाई आवश्यक समझदारी, प्रतिबद्धता, स्वामित्व र जवाफदेहितासँग सम्बन्धित तालिम प्रदान गर्नुपर्छ ।

सिफारिस ४: भरपर्दो सञ्चार माध्यम र सहज सुचना प्रवाहको स्थापना गर्ने

- यी समुदायका महिला प्रतिनिधिहरुलाई उनीहरुलाई आवश्यक रहेको जानकारी, सुचना र सन्देश प्राप्त गर्न र उनीहरुको समुदायका महिलाहरुलाई सञ्चारमा सक्षम बनाउन कठिनाई सहज सञ्चार माध्यमहरुको पहुँचमा राख्नुपर्छ ।
- पहुँचको सुविधाको आवश्यकतालाई उच्च प्राथमिकतामा राख्नुपर्छ । सञ्चारका माध्यम र संयन्त्रहरुलाई यी समुदायका महिलाहरुले उपयोग गर्न सहज हुने किसिमले निर्माण र कार्यान्वयन गर्नुपर्छ ।
- सरकारले यी समुदायलाई महिला अधिकार र जनचेतना जगाएरमहिलाहरुलाई न्यायिक प्रावधानहरुमा पहुँच

सुनिश्चित गर्दै आवश्यक व्यवस्थित र विस्तृत पहुँचको रणनीतिको विकास र कार्यान्वयन गर्नुपर्छ ।

सिफारिस ५: महिलाका लागि स्थानीय सरकारमा पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक वातावरणको सिर्जना गर्न भौतिक पूर्वाधारमा लगानी गर्ने

- सीमान्तकृत समुदायहरू आफ्नो लागि यहि मात्र एउटा विकल्प भएकाले सामान्यतया भौगोलिक हिसाबमा कठिन र पुग्न असहज हुने क्षेत्रमा बस्छन् । त्यसैले, गतिशिलता र पहुँच सुनिश्चित गर्न सरकारले सडक तथा यातायात पूर्वाधारमा लगानी गर्न आवश्यक छ ।
- सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरूसँग सम्बन्धित विकासका कार्यक्रमहरूका लागि प्रभावकारी तथ्यांकन केन्द्रित निर्णय प्रक्रियामा लगानी गर्नुपर्छ । यी समुदायहरूमा तथ्यांकको अभावका कारण उनीहरूको विकासको आवश्यकतहरूलाई पनि बेवास्ता गरिएको अवस्था छ ।

सिफारिस ६: सीमान्तकृत महिलाहरूका विविध असमानता र अन्तर्क्रियात्मक पहिचानका आवश्यकताहरूको मूल्यांकन गरेर विभिन्न क्षमताहरूमा संलग्न हुने संगठन निर्माणमा लगानी गर्ने

- स्थानीय महिलाहरूलाई उनीहरूको आवाज उठाउन, बोलन, कुराहरू गर्न र आफूलाई परिचालन गर्न आवश्यक सीप र आत्मविश्वास सुनिश्चित गर्न कुराकानी गर्ने, सुरक्षित स्थानको व्यवस्था गर्ने र समुदायिक समूहको निर्माण गर्ने कुरामा लगानी गर्नुपर्छ ।
- उनीहरूको आवाज, सरोकारका विषय, अनुभव र आवश्यकताहरूको सुनुवाई गर्न र तीनिहरूलाई उनीहरूका लागि निर्माण भएका नीति तथा कार्यक्रममा सम्बोधन गर्न विशेष प्रबन्धहरू सुनिश्चित गर्नुपर्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

Biswash Chepang, "Chepangs face a humanitarian crisis" The Kathmandu Post, 21 April 2020

Jivesh Jha, "Nepal Leads South Asia in Women's Political Representation" The Diplomat, 11 November 2016.

Limbu, P. a. (2011).Chepang food culture: contribution of wild edible and neglected plant species. Local Initiatives for Biodiversity. Pokhara, Nepal: Research and Development (LI-BIRD).

Advocate Deepesh Shrestha, "WOMEN IN POWER AND DECISION MAKING" Forum for Women Law and Development.

Lotter, S. (2017). Gender gap, gender trap: negotiations of intersectionality and patriarchy amongst women elites in Nepal. International Quarterly for Asian Studies.

Acharya, N. (2021). Women's representation in politics: Just a tokenism. The Spotlight Nepal.<https://www.spotlightnepal.com/2021/02/06/womens-representationpolitics-just-tokenism>.

Samjhauta Nepal (2018).Nepal's Locally Elected Women Representatives; Exploratory Study of Needs and Capacity. The Asia Foundation

अनुसूचीहरू

अनुसूची - १

सम्बन्धित समूहसँगको छलफलमा सोधिपका प्रश्नहरू:

१. तपाईं आफ्नो दिन कसरी बिताउनु हुन्छ? तपाईंको दैनिकी कस्तो छ?
२. तपाईंले दिनानुदिन भोट आउनु भएको साधारण समस्या वा चुनौतीहरू के के हुन?
३. तपाईंका नाममा कुनै सम्पत्ती दर्ता भएको छ? छ भने के सम्पत्ती ?
४. महिला सशक्तिकरणका लागि गाउँपालिकाले कस्ता कार्यक्रमहरू अघि सारेका छन्?
५. तपाईंहरूको समुदायमा कुनै किसिमको महिला समूह वा आमा समूह छ?
६. के तपाईंले आफ्नो नागरिकता बनाउँदा धेरै समस्या भोग्नु परेको थियो?
७. के तपाईं कुनै राजनीतिक दलसँग सम्बन्धित हुनुहुन्छ? भएमा, पार्टीभित्र तपाईंको सक्रिय भूमिका छ?
८. स्थानीय तहमा महिलाहरूका लागि हुने कार्यक्रम र बजेटबारे तपाईं जानकारी हुनुहुन्छ?
९. के सहभागीमध्ये कसैले पनि घरैले हिंसासँग सम्बन्धित समस्याको सामना गर्नु परेको छ? यदि भएमा, यस्तो समस्याको उजुरी दिन तपाईं कहाँ जानुहुन्छ?

राक्सराङ्ग गाउँपालिकाका अधिकारीहरूलाई सोधिपका प्रश्नहरू:

१. महिला सशक्तिकरणका लागि कस्ता किसिमका नीति र योजनाहरू गाउँपालिकाले निर्माण वा कार्यान्वयन गरेको छ?
२. के गाउँपालिकामा कुनै पनि महिला समूह वा आमा समूह छ?
३. समुदायमा भएका महिलाहरूले अघि ल्याएका समस्या र मुद्दाहरूको समाधानका लागि तपाईंहरूले कसरी काम गरिरहनुभएको छ?
४. यी समस्याको समाधान गर्दा तपाईंहरूले कस्तो र के के बाधा अहचन भोग्नु परेको छ?
५. कति संख्या वा प्रतिशत महिलाहरूको आफ्नै नाममा

सम्पत्ती दर्ता छ?

६. समुदायमा भएका पुरानै समस्याहरूको समाधानसँगै आवश्यक नीति तथा योजनाको विकासका लागि संघ र प्रदेशसँग तपाईंहरूले कसरी सञ्चार गर्नुहुन्छ?

अनुसूची - २

प्रमुख जानकारीहरूसँगको अन्तर्वार्तामा सोधिपका प्रश्नहरू

महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय:

१. महिला सशक्तिकरणसँग सम्बन्धित कुनै पुरानो नीति तथा योजनाको कार्यान्वयन गर्दा वा कुनै कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा पनि तपाईंहरूले सामना गर्नु परेका बाधाहरू के के हुन?
२. तपाईंलाई यस्ता बाधाहरू किन छन् जस्तो लाग्छ? यसको समाधानका लागि सम्भावित उपाय के हुनसक्छ?
३. के तपाईं स्थानीय तहमा महिलाको प्रतिनिधित्वमा कमि भएको मान्नुहुन्छ? हुन्छ भने, यो कमिको पछाडिको कारण के होला?
४. मन्त्रालयले स्थानीय तहमा महिलाको सहभागितालाई बढाउनका लागि हालसम्म गरेका कुनै कार्यक्रमहरू छन्?
५. नीति तथा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको कुरामा तपाईंले दिने केही सिफारिसहरू के के हुन?

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय:

१. महिला जनसंख्याको शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगारीको क्षेत्रमा कोभिड-१९ महामारीले कुनै धक्का सिर्जना गरेको छ?
२. तपाईं पहिल्यै भएमा र भविष्यमा आवधिक हुने नीतिहरूलाई स्थानीय तहमा पुन्याउन र यीनीहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित कसरी गर्नुहुन्छ?
३. पुराना कार्यक्रम र नीतिहरूको कार्यान्वयनमा तपाईंले सामना गर्नुपरेका बाधाहरू के के हुन?
४. मन्त्रालयले महिला जनसंख्यामा रहेको स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित समस्याको समाधानका लागि हालसम्म सञ्चालन गरेका कुनै कार्यक्रमहरू छन्?

५. तपाईंलाई कार्यक्रम वा नीति कार्यान्वयन गर्दा आउने बाधाहरू हटाउन आवश्यक सम्भावित समाधानहरू के के हुन जस्तो लाग्छ ?

राष्ट्रिय योजना आयोग:

१. “लैंगिक समान राज्य”को निर्माणका सन्दर्भमा आयोगको दृष्टिकोण र उद्देश्य के के हुन?
२. बजेट बिनियोजन आवश्यकताहरूको विषयमा बाँकी मन्त्रालयहरूले आयोगसँग कसरी सञ्चार गरिरहेका छन्?
३. राजनीतिमा महिलाको प्रतिनिधित्व उल्लेखनीय रूपमा बढेको देखिएतापनि सीमान्तकृत समुदायका महिलाहरूबाट पनि उल्लेख्य प्रतिशतले यो प्रतिनिधित्वमा योगदान पुऱ्याएको छन् भन्नेमा तपाईंलाई विश्वास छ ?
४. यदि विश्वास गर्नुहुँदैन भने प्रतिनिधित्व हुन नसक्नुको पछाडिका कारणहरू के के हुन्?
५. सरकारले सुरु गरेका विद्यमान योजना र नीतिहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न आयोगले उपलब्ध गराउनु पर्ने व्यवहारिक समाधानहरू के के हुन्?

महिला तथा बालबालिका विभाग:

१. महिलासँग सम्बन्धित समस्याहरू आउँदाविभागको जिम्मेवारी के हो?
२. सरकारले बनाएका विद्यमान योजना र नीतिहरूको कार्यान्वयन गरिँदा विभागले सक्रिय सहभागिता देखाउन सकेको छ ?
३. विभागलेमहिला सशक्तिकरणसँग सम्बन्धित प्रभावकारी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकेको छ ?
४. महिला सशक्तिकरणको सन्दर्भमा कानून र नीतिहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा विभागले देखेका अवरोधहरू के के हुन?

नागरिक समाजहरू

१. सम्बन्धित संस्था वा संगठनले महिला उत्थानका लागि विभिन्न विकास क्षेत्रमा के कस्ता काम गरिरहेको छ ?
२. महिला सशक्तिकरणमा केन्द्रित रहेका विद्यमान

योजना र नीतिहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको छ भन्नेमा विश्वास गर्नुहुन्छ ?

३. यदि गर्नुहुँदैन भने, तपाईंले पहिचान गरेका कार्यान्वयनमा भएका समस्याहरू के के हुन ?
४. तपाईंलाई यी समस्याहरू कसरी समाधान गर्न सकिन्छ भन्ने लाग्छ ?
५. नीति निर्माण प्रक्रिया तथा राजनीतिमा पनि महिलाको प्रभावकारी सहभागितालाई बृद्धि गर्नका लागि तपाईंले दिने केही सुझावहरू के के हुन ?

तस्बिर सन्दर्भ

मुख्य कभर फोटो:

चुरीडाडा, राक्सिराङ्ग गाउँपालिका, मकवानपुरमा गरेको समूह छलफलको एक कलक

पृष्ठ 14

समूह छलफल सञ्चालन गर्ने टोली बंकिम डाँडा, राक्सिराङ्ग गाउँपालिका, मकवानपुरक चेपाङ महिलाहरूसँग छलफल गर्दै

पृष्ठ 8

जिर्सेडाडा, राक्सिराङ्ग गाउँपालिका, मकवानपुरमा सञ्चालन भएको समूह छलफलको एक कलक

पृष्ठ 94

महिला समुदायकी एक स्वास्थ्य स्वयंसेविकाले समूह छलफल कार्यक्रममा आषनो र गाउँको छोरि र महिलाहरूले अनुभव गरे को समस्याहरूको बारेमा बताउँदै

पृष्ठ 96

राक्सिराङ्ग गाउँपालिकाका स्थानीय सरकार परामर्श बैठकको एक कलक

CONTACT OFFICE

Pulchowk Road, Lalitpur, Nepal

Tel: +977 9818349762

E-mail: info@bighnaharta.org

Visit : <https://bighnaharta.org/>